ПЕРЕДМОВА

Коли я випадково натрапив на мотив "заборони світла", мотив, що й послужив темою для цієї драми, мене захопила в ньому можливість змалювати барвисту картину суто міського життя і соціальної боротьби в стародавньому місті, а на цьому мальовничому тлі створити узагальнений образ боротьби України за свою волю і самобутню культуру.

У двох грамотах литовських князів (1494 і 1506 рр.), що володіли тоді Києвом, е коротенька звістка про те, як київські воєводи заборонили, немовби з протипожежних міркувань, засвічувати світло "в домєх" київських городян і ремісників, стягаючи в разі непослуху чималі для того часу штрафи. Тяжка ця заборона тривала, очевидно, не менш як 15 років, бо в грамоті 1494 р. вона згадується як факт, що вже існував, і минуло ще 12 років, як нарешті 1506 р. цю заборону остаточно скасував уже новий король Сігізмунд. Інших відомостей про історію "заказаного світла" я не знайшов. Грамота 1506 р., що "отложила" заборону світла, посилається на скаргу в цій справі киян. Проте і попередня грамота 1494 року каже про такі самі скарги, що не заважало воєводам ще 12 років тримати в темряві ремісничі "кінці" великого міста. Отже, не буде великим порушенням художньої правди, коли припустити, що, не бачачи пуття в дванадцятирічних скаргах великим князям, київські ремісники і городяни не витримали й активно запротестували проти знущання.

Хоч як там було в дійсності, але такий поетичний мотив, як заборона світла в цілому місті, дає дорогоцінну змогу змалювати стародавнє цехове ремісниче життя, показати це життя не статично, а в процесі боротьби з феодалами за міські привілеї і права.

Після запровадження в Києві Магдебурзького права цехове життя на початку XVI століття було в повному розквіті. Всі оті

кравці, шевці, рибалки, теслярі, золотарі, бондарі, кушніри, ковалі, стрільці й багато інших, про життя яких у Києві згадують тогочасні джерела — звісно, не могли залишатись байдужими глядачами насильства феодального панства з заказаним світлом, що від його заборони терпіли насамперед саме "нижчі", трудові верстви тодішнього суспільства.

З мотивом заборони світла, що його дає згаданий історичний епізод, я зв'язав відомий київський звичай "женити свічку" першого вересня, що справлявся ще порівнюючи недавно — в 80-90-х роках минулого століття.

Я спробував відтворити коріння такого весілля в самій боротьбі за світло київських ремісників. Для цього я поставив у центрі поеми вигадану постать ремісника-зброяра Свічки, з весіллям якого і зв'язав перипетії драми і самої боротьби ремісників за світло.

Запровадження в драмі цього мотиву вимагало інсценізації стародавнього весільного ритуалу. Це утворювало небезпеку розгубити в сирому етнографізмі драматичне напруження поеми, і, щоб уникнути цього, я дозволив собі символічну поетизацію весільного ритуалу в рамці цехових мотивів, оскільки весілля відбувається на об'єднаних зборах усіх цехів.

Ось те, що я вважав за потрібне сказати щодо сюжету і зовнішньої побудови моєї драматичної поеми.

Тепер не зайвим буде обізнатись, бодай в загальних рисах, з топографією тогочасного (1506 р.) Києва, принаймні тих його місць, які е безпосередньою сценою цієї дії.

За тих часів Київ ледве почав оживати після жахливого руйнування, якого зазнав в 1482 році від кримського хана Менглі-Гірея, що "Кієв взя і огнем сожже". Нагірна частина міста — Старий город — була занедбана, зруйнована і не підіймалася з руїн аж до XVII століття. Все міське життя за часів нашої драми було зосереджене на Подолі, що звався тоді Подолье або Нижній город.

Тут, в тісних і кривих вулицях, кипіло торговельне і промислове життя міста, тут, в убогих, ушитих соломою хатах, жили

міщани, ремісники, купці та інший київський люд. На великому майдані, де тепер будинок Київенерго, містився Магістрат — місце, де було зосереджене міське самоврядування за Магдебурзьким правом, а далі на захід, під горою, був Житній торг — назва, що збереглася й досі.
На захід від Подолья здіймалася над його кривими вуличками гора, так звана Вздихальниця, що являє собою відногу Старокиївських високостей, але трохи нижча за них. Тепер над кручею цієї гори стоїть Андріївська церква, тоді ж усю цю високість, а також суміжну з нею Киселівку (назва пізніша) займав Київський замок, що його збудували десь, певно, в XV ст. литовські князі, щоб закріпити свою владу в здобутому ними Києві.
Отже, з одного боку Подолье — центр міщанського і цехового життя, з другого — пануюча над ним Вздихальниця з литовським замком (Гора) — і є місце дії нашої драми.
Головна і найвигідніша дорога з Подолья до замку йшла в обхід на захід, а потім на південь, огинаючи гору таким способом: з Житнього торгу повз гору Щекавицю, що стояла на північ проти Вздихальниці, через Кожум'яцьку браму і так званий Копирів Кінець і далі через передмістя Кожум'яки — назва, що збереглася за відповідною вуличкою до останнього часу.
Копирів Кінець, де автор містить оселю своєї героїні Меланки, знаходився, отже, на дорозі між Горою з її замком і Подольєм, що від нього він відділявся згаданою Кожум'яцькою брамою і був трохи вищий.
Сам же по собі Копирів Кінець містився між Замковою горою (Вздихальницею) і протилежною горою Скавикою (Щекавицею) в найвужчому між ними місці. Щекавицька вулиця існує, як відомо, і тепер. Отже, Копирів Кінець, в якому починається дія драми, знаходився недалеко Житнього торгу, на захід від нього. Кожум'яки, що обгинали Вздихальницю і замок з заходу, являли собою глибоку долину — яр, де протікала річечка Киянка (назва збереглась і тепер), і були вони тоді, як вже сказано, найвигіднішим сполученням між Подольєм і старим

городом (через Київську браму) і зокрема замком. Це було глухе, темне вночі передмістя, де по схилах ярів тулилися вбогі хатини гончарів і кожум'як; до них належить і змальований у п'єсі Чіп. Є безперечні підстави гадати, що в цих Кожум'яках завжди таїлося глухе незадоволення і назрівала опозиція литовському урядові, що чекала найменшого приводу, щоб спалахнути одвертим заколотом. В нашій драмі дорога з Замкової гори на Житній торг є та путь, що її мусила пройти Меланка з своїм ліхтарем, щоб урятувати від страти Свічку. Цілком зрозуміло, що, крім Кожум'яцької дороги, було ще багато інших сполучень (стежок) між Подольєм і Старим городом (ось як Боричів узвіз та інші), але всі вони були ще крутіші, хоч і коротші. Ось і Меланка мусила пройти такою стежкою, вийшовши з Воєводиної брами. Переходячи до самого замку — резиденції литовського воєводи та його залоги, треба насамперед сказати, що немає цілком точних відомостей, коли саме відбудовано цей замок після жахливої його руйнації Менглі-Гіреєм в 1482 р. Все-таки є деякі підстави гадати, що за часів нашої драми (1506 р.) замок уже був знову збудований. Він займав чималу територію, весь обгороджений міцними дерев'яними стінами з 15 триповерховими вежами. У двох вежах були брами — одна на північ, проти Щекавиці, так звана Воєводина брама, і друга на південь — Драбська (жовнірська) брама, а невеличка площадка перед цією брамою правила за лобне місце — тут карали на горло. На одній з веж були великі міські дзигарі, що теж згадуються в п'єсі. В стінах замку, крім палацу самого воєводи, було чимало всяких будівель різних військових чинів та жовнірські казарми. Тут же мали свої будинки війт і ще декілька найповажніших городян.
Отже, дії драми розвиваються в таких місцях: перша — в Копиревому Кінці, біля Кожум'яцької брами, що вела з замкової дороги на Подолье; друга і четверта — в замку, у воєводиному палаці; третя — в Магістраті та Подолъї; п'ята — на одній з подольських вуличок недалеко від великого Подольського майдану.

Хочеться сказати ще кілька слів якщо не про ідейну настанову поеми, — вона зрозуміла й ясна, — то про образ Меланки, дівчини, яка проносить тремтячий, але незгаслий вогник крізь бурю і терни своєї весільної ночі. Цей образ є поетичним символом України, що "з тьми віків та через сгільки бур" пронесла незгаслим живий вогник своєї волі й культури, вогник, що розгорівся потім таким чудесним полум'ям від огнів Жовтневої революції. Таке розуміння цього образу, що його створення я вважаю кращим ділом свого літературного життя, прийнято і в критиці та в історії української літератури.
АВТОР.

ДІЙОВІ ОСОБИ:

В о є в о д а Київський
Г і л ь д а, його дружина.
К н я з ь О л ь ш а н с ь к и й, каштелян1.
І в а н С в і ч к а, зброяр.
М е л а н к а, дівчина.
Ш а в у л а, війт Київський.
К о з е л і у с, писар.
П е р е д е р і й, сліпий золотар.
Ч і п, кожум'яка.
К о л я н д р а, кравець.
К а п у с т а, цехмейстер.
Т е т я н а, бублейниця.
П р і с я, дівчина.
К м і т и ч, зем'янин звенигородський.
К е з г а й л о, рицар, комендант замку.
Р у з я, його дружина.
П и р х а й л о, рицар литовський.
Ф л о р і а н, джура.
К о з е к а, осмник 2.
Я н у л і с, ловчий воєводин.
У л ь р і к а, служниця.

К у п е ц ь перекопський.
К у п е ц ь вірменський.
С и м е о н)
Ф о к а
Б а л а б у х а, кушнір.
Ш п а к, бондар.
М е л е ш к о, коваль.
З с х і д н і н е в і л ь н и ц і.
Г о р о д я н и н з ліхтарем.
Д і в ч и н к а Передерієва.

Цехові, міщани, городяни, дівчата, жовніри, осмники, литовські рицарі.

Діється в Києві восени 1506 р.
1 Каштелян — сановник, що засідав у польському сеймі.
2 Осмник — дрібний урядовець княжий.

ДІЯ ПЕРША

В І Д М І Н А П Е Р Ш А

Старий Київ 1506 року. Копирів Кінець перед Нижнім городом. Ліворуч Кожум'яцька брама, що веде на Подолье, в глибині церква Симеона, праворуч кілька хат, серед них — Меланчина. Віддалік видно гору Вздихальницю з Литовським замком. До нього йде дорога цією вулицею. На виступі Симеонової брами в ніші жевріє лампадка. Час перед вечором. Золота осінь.

І

Дівчата співають і ходять кружка. На чолі — Пріся. Входить, трохи шкутильгаючи, кравець Коляндра, худорлявий і веселий хлопець.

К о л я н д р а

Та що це ви сумної завели?
Побавились би краще, погуляли,
А хочете — і я допоможу.

П р і с я

І справді, сестри, — нум варити пиво!

2 д і в ч и н а

Ні, краще в женчика!

3 д і в ч и н а

Чи в коструба! 1

1 Коструб — яструб.

П р і с я

Ба ні!
В кострубонька гуляти не годиться,
Веснянка це, а зараз осеніє.
Мов золотом укрило всі яри...

2 д і в ч и н а

Тоді про свічку! Саме до ладу!
Давно лора про свічку вже співать.

3 д і в ч и н а

Гаразд, гаразд!

П р і с я

А хто за свічку буде?

2 д і в ч и н а

Наталочка. Вона ж у нас струнка,
Мов свічечка, і, як вона, біленька.

Виводить на середину гарненьку, дуже молоду дівчину.

2 д і в ч и н а

Ставай світи.

3 д і в ч и н а

А я за вітра буду.

Дмухатиму, щоб свічку загасить!
К о л я н д р а
Ні, краще я! Я так на вас подую,
Що всі спідниці вгору полетять.
П р і с я
Та ну тебе! Женіть його, дівчата!
З д і в ч и н а
А я тивуном 1 буду.

1 Тіун — управляв феодальним маєтком та керував дружиною, що перебувала в замку.

2 д і в ч и н а
Я дяком.
П р і с я
Ну, годі вже — ставайте до ладу.
К о л я н д р а
Та що співать про свічку, все їдно
Хоч як співай, а потемки сиди,
Бо світло заборонено світить...
П р і с я
І справді... вже й Семен не за горами,
А в хаті не побачиш каганця...
К о л я н д р а
Заборонив проклятий воєвода...
Проте мені байдуже, бо дівчат
І в темряві зумію я намацать —
Як пишний стан або палкі вуста,
Цілуй мерщій — такий у мене звичай.
Без каганця дорогу я знайду
До вас, мої дівчата-сироїжки.

Хапає й цілує дівчат — ті з реготом відбиваються.

Д і в ч а т а

Та ну тебе в болото! Одчепись!

П р і с я

Ач, вигадав, ласуне кривоногий!
Женіть його, дівчата! Годі вже!
Ставайте всі гарненько по місцях —
Ти тут, ти тут, а ви сюди, а ви
Ставайте колом, свічку бережіть.
Всі по місцях? Тепер співайте, сестри.
(Поважно).
Про свічку нашу пісню заведем.

Дівчата розбиваються на два гуртки. Один утворює коло, всередині якого стоїть Наталочка — "свічка", а другий, в якому Вітер, Дяк і Тивуни, намагається прорвати коло, розігруючи все, про що співає пісня. Тим часом з-за брами вийшов Козеліус, городський писар, поважна, худорлява постать у довгому, облямованому хутром убранні, з жезлом і великою книжкою під пахвою. Слухає пісню, непохвально хитаючи головою.

ПІСНЯ ПРО СВІЧКУ

Нас бджілка премудра навчила,
Як світло здобути вночі,
І з ярого воску зліпили
Ми свічку, ми свічку собі.
Ой ладо, ой ладо, зліпили
Ми свічку на втіху в журбі!
І вабить до гурту нас свічка,
До праці, до дружніх пісень.
І з нею осінняя нічка
Нам радісна й ясна, як день.
Ой ладо, осінняя нічка
Нам радісна й ясна, як день.
І вітер даремно осінній
Лютує, щоб свічку задуть,

Не пустимо вітру ми в сіни,
Лети — не до нас твоя путь.
Ой ладо, не пустимо в сіни,
Лети — не до нас твоя путь!
А дяк заходився патлатий,
Щоб свічку до церкви забрать,
Прогнали дяка ми із хати:
Іди в свою церкву співать!
Ой ладо, прогнали із хати,
Іди в свою церкву співать!
І княжі тивуни ярились,
Щоб свічку-красуню згасить,
Та ми і од них одкупились.
А свічка і досі горить.
Ой ладо, ой ладо, і досі
Ясна наша свічка горить.
Світи же нам, свічко-красуне,
На радість і горе всяк час,
Ні вітер, ні дяк, ні тивуни
Тебе не однімуть у нас.
К о з е л і у с
(поважно).
Стривайте, тихо! Як посміли ви,
Дівчата голосисті і свавільні,
Цю пісню непристойную співать?
Ця пісня єсть злочинна і безбожна,
Вона властей законних зневажає
І матір нашу, церкву пресвяту.
І аз, урядник воєводи,
Notarius illustrae civitatis 1,
До кари вас негайно притягну.
Не думайте тікать — я всіх вас знаю
І геть усіх в цю книжку запишу.

1 Писар славної держави (лат,).

К о л я н д р а

Дивись який! Світить не можна світла,
То хоч співать про це не заважай!
Іди пиши про мито та помірне,
Про мостове, про сош і верховщину,
Про всі лупецтва, що здирає з нас
Його пресвітла милость воєвода.
Облиш пісні дівочі — з них тобі
Навряд хабар чи інша здобич буде.

К о з е л і у с

Стривай, стривай, як посидиш в хурдизі,
То іншої, зухвальче, заспіваєш.

Починає писати в книжці. Дівчата оточують Козеліуса.

П р і с я

Та годі-бо — бач, халепа яка,
Вже і співати в Києві не можна!

2 д і в ч и н а

Та не пишіть. Не будемо співать...

3 д і в ч и н а

Не знали ми...

П р і с я

Не ми цю пісню склали.

К о з е л і у с

Хай буде так. Пробачу перший раз.
А ви за те, дівчата-чепурушки,
Повинні всі віддячити мені —
Солодким відкупитись поцілунком,
Не то — негайно в книжку запишу.

К о л я н д р а

Ач, вигадав драпіжник довгополий —
І на дівчат вже мито урядив!
Козеліус хапає й цілує дівчат.

К о з е л і у с

Бджола свій мед збирає по квітках
І жодної, премудра, не минає.
Д і в ч а т а
Та ну тебе в болото! Ач, який!
Розбігаються з реготом.

II

З своєї хати виходить Меланка, молода, дуже вродлива дівчина.

П р і с я
Меласю, люба!
2 д і в ч и н а
Ти хоч нас рятуй.
3 д і в ч и н а
За писарем не можна зовсім жити!
П р і с я
Шкода, що тебе з нами не було,
Тоді б, напевно, писар не чіплявся,
Ти б свічкою у нас була, а ми
Таку красуню скривдить не дали б.
Ходім мерщій — тепер співати вільно,
Бо писар з нас чимале мито взяв.
К о з е л і у с
Ба ні! Тепер рахунок буде інший:
Нехай за всіх Меланка викуп дасть,
Бо київських дівчат всіх поцілунки
Не так солодкі, як її один.
П р і с я
Дивись який!
К о з е л і у с
О дівчино прекрасна,
Повинна ти мене поцілувать,
Щоб цих дівчат од кари врятувать,
Чи є ж така краса на світі...

Притягає Меланку до себе, вона з серцем відштовхує.

М е л а н к а

Геть!
Занадто вже собі ти дозволяєш.
Пан писаре, не для того тебе
Призначив князь і рада ухвалила,
Щоб ти киянам кривди учиняв
Та до дівчат без сорому чіплявся.
Не молодий, здається...

К о з е л і ус

Начувайсь!
За ці слова мені ти ще заплатиш...

К о л я н д р а

От дівчина! Не те що ви. Орел!
Не схаменувсь, як хріну піднесла.

М е л а н к а

(до дівчат).

Не можу з вами, дівоньки, гуляти
Сьогодні я — не до того мені...
Заслабла мати, враз схопило серце,
Заснула щойно, мучилась весь день...
Не знаю вже... чогось такий гнітючий,
Такий важкий на серце ліг тягар...
Ходжу... і наче лиха все чекаю...

П р і с я

Та бог з тобою! Буде все гаразд.

III

З-за Кожум'яцької брами виходить юрба цеховиків, що вертаються з засідання магістрату, жваво обговорюючи якусь подію. Серед них кожум'яка Чіп, золотар Передерій, цехмейстер Капуста, кушнір Балабуха, бондар Шпак, коваль Мелешко. Чіп — велетенського вигляду кожум'яка в шкіряному фартусі. Капуста — старенький, білий, як голуб,

Передерій — вродливий, поважного вигляду майстер, років під 45, з довгастою чорною бородою, сліпий. Його веде гарненька дівчинка років 10.

Ч і п

Знущання це! Ніколи не було,
Щоб від цехів такого вимагали!
Та що це ми — невільники, раби,
Челядники хіба ми воєводи,
На нього щоб робити день і ніч!

Б а л а б у х а

Чи бачили! Робити на дурницю!

Коляндра втуляється до гурту.

К о л я н д р а

Кажіть-бо що? Невже і магістрат
Погодився на всі оті вимоги?

К а п у с т а

Погодився! Та хто його питав?

К о л я н д р а

Виходить так — покинь усю роботу,
На воєводу тільки і працюй!

Ч і п

Не діжде ж він, щоб ми йому робили!

Козеліус обережно наближається, прислухаючись.

Б а л а б у х а

Півтисячі зробити кожухів
До покрови! Та що він, з глузду з'їхав!

Козеліус непохвальне хитає головою.

П е р е д е р і й

Хіба на те ми маємо свої
Статути цехові та привілеї,
Щоб з наших прав знущалися пани
Та на рабів своїх перевертали!

Ч і п

Вже дихати народу не дають,
Нема кінця насильству і притугам!

К о з е л і у с

(виходить, затуливши вуха руками).

Не слухаю! Не чую!

Ч і п

Забирайсь!
Ще не таке почуєш, довгополий.

К а п у с т а

З давніх-давен стоїть громада наша,
Права цехів ще Вітовт урядив.

Ч і п

І що ж тепер товаришам казати?
Де взять часу, де сили, щоб оту
Невільницьку роботу поробить!

К а п у с т а

Де взять часу, щоб тисячу чобіт
До покрови пошити воєводі!

Б а л а б у х а

Та що чобіт! А кожухів п'ятсот
Пошити на дурницю! Добре діло!

К о л я н д р а

А триста свит для драбів! А штанів
Півтисячі!

М е л е ш к о

Та з вас хоча роботу
Вигнічує проклятий дерилюд!
А з ковалів залізо вимагає,
Щоб тисячу сокир йому скувать!

Ч і п
Знущання це!
Ш п а к
А діжки для капусти,
А бочки та барила для вина!
Ч і п
Терпіли все, здається. Цілий рік
На замок безустанку працювали.
Окопи всі насипали кругом,
Городні будували, мури, вежі.
То хоч тепер дай дихати людям!
Ні — знов працюй на того воєводу,
Неначе ми не цехи, не майстри,
А панські невільники якісь!
В с і
Знущання це! Насильство!
К о л я н д р а
Та хоч би
Увечері могли ми працювати,
А то дивись — і те роби, і те
А світла і не думай засвітить!
Ч і п
Еге, еге! Покинь свою роботу,
Роби на замок — а коли ж робить?
Коли робить, як ночі стали темні,
А світло заборонено світить!
П е р е д е р і й
Нечуване, нелюдське то знущання!
Щоб городянин вільний був не властен
В своїй же хаті світло засвітить!
К о л я н д р а
Та ще яке знущання! Цілу ніч
По місту ходять осмники, шукають,
Чи не горить де в хаті каганець.
Ч і п

В усі щілини дивляться, крізь двері,
І кожну ніч збирають щедру дань
Від каганців для пана свойого.
К о л я н д р а
Та ще яку! Дванадцять кіп грошей
Беруть вони за кожний каганець.
Це вже не жарт.
Пр і с я
Приходили учора
В заулок наш, до кушніра Журби,
Застукали вогонь, забрали смушки
І кушніра самого повели...
2 д і в ч и н а
Були і в нас, та я ще віддаля
Побачила і встигла загасить.
К о л я н д р а
Драпіжники!
І н ш і
Гнобителі! Кати!
Ч і п
Не діжде ж він, щоб ми йому робили!
П є р е д е р і й
Доволі вже наругу цю терпіть!
Ч і п
Хай світло дасть!
В с і
Не діжде він, щоб знов
Ми як раби на замок працювали
Та як кроти сиділи без вогню!

IV

З глибини сцени, з-за рогу св. Симеона, виходить Гільда, молода, прекрасна пані, пишно вдягнена в оксамитну сукню, з перлами у волоссі, і Ульріка, її служниця. Юрба шанобливо дає їм дорогу.

К о з е л і у с
(поштиво уклоняється).
Г о л о с и
Дивись, дивись! Дружина воєводи!
Дружина воєводи. Ач яка...
Красуня, що й казати. Чеська лялька...
К о з е л і у с
Моя пошана найяснішій пані!

Раптом зліва чути звуки ловецьких сурм. Обидві жінки зупиняються посеред дороги.

Д і в ч а т а
Музика! Сурми!
Близько вже! З-за брами!

Кидаються до брами і дивляться вниз на Подолье.
Д і в ч а т а
Собаки, вершники!
Дивись, дивись — іще!
Всі в золоті. А зброя — аж горить.
А ферязі1 які золототкані,
А рицарі мальовані які!
Дивись, дивись — сюди вже повернули.

1 Ф е р я з ь — рицарський одяг,

К о з е л і у с
(що теж дивиться).
Це найясніший пан наш воєвода
Вертається з Дівочої гори,
Де бавився шляхетським полюванням
На кабанів та на газель лісових.
У л ь р і к а

(до Гільди).
Доводиться нам повернутись, пані:
Ловецькі чути сурми — це наш пан
Вертається додому.
Г і л ь д а
Менше з тим.
Ти думаєш, що пану воєводі
Не все їдно, чи дома я, чи ні?
Ба — ось якби, вернувшись з полювання,
Якого пса недолічився він,
Або, ще гірше, кінь який загинув,
То інша річ. А жінка — це пусте.
Ходім мерщій, ми, може, ще поспієм
Хоч манівцем мисливців обминуть.
У л ь р і к а
Спізнились, люба пані. Всі вже тут.

V

Дівчата з криком кидаються врозтіч. З-за брами виїжджає, блискучий похід. Попереду ловчі із смиком псів, далі пан Воєвода, Ольшанський, Кезгайло і ще кілька рицарів. Несуть кабана, кількох газелей. Воєвода хмурого, вигляд у, з довгими, вже посивілими вусами.

Городяни скидають шапки.
Воєвода, побачивши Гільду, зупиняється. До Гільди.

В о є в о д а
Насправді, несподівана то честь,
Клянусь вогнем, що найясніша пані
Призволила назустріч вийти нам.
Г і л ь д а
(до Воєводи).
Не варта я, о мій ласкавий пане,
Хвали за зустріч випадкову цю.

Не відала, коли ти повернешся,
А йшла своїм звичаєм на Подолье,
Щоб земляків провідати.
В о є в о д а
Га, знов
Оті купці моравські та міщани!
Не в перший раз я бачу, що моїй
Дружині більш сподібне товариство
Міщан, купців та різних слюсарів,
Ніж рицарів шляхетних.
Г і л ь д а
Може й так .
Людей ніде я чесних— не цураюсь,
І не моя вина, що земляки
Мої живуть не в замку.
В о є в о д а
(іронічно).
Що ж — не дивно,
Що пані пориває так туди,
В болото це, до чорного народу —
То, мабуть, голос крові...
Г і л ь д а
(згорда).
Може й так.
І роду свойого я не соромлюсь —
То славний рід майстрів і зброярів.
І слухати застольні ваші співи
Я встигну ще сьогодні...
Ідуть з Ульрікою до брами.
В о є в о д а
(злісно крізь зуби).
Слюсарівна!
Рушайте далі! Гей, сурміть, роги!
Ч і п
Гнобителі! Чи довго ще на вас

Ми мусимо до поту працювати?
Щоб ви отак пишалися весь вік
Та курявою очі нам сліпили...

Похід рушає далі до замку. Роги. Тим часом Ольшанський, що не зводив очей з Меланки, сплигнув з коня і підійшов до Козеліуса.

О л ь ш а н с ь к и й
Послухай, дяче! Чи не знаєш ти
Ту дівчину? Яка ж краса чудова!
Кажи ж бо, хто вона? Якого роду?
І де живе! Відкіль така краса!
Неначе та шипшина чи троянда,
Що по ярах цих київських цвіте!
К о з е л і у с
Зовуть її Меланкою, мій княже,
І хата то її. Я все тобі
Дорогою до замку розповім.
О л ь ш а н с ь к и й
(палко).
Та що троянда! Вся вона палає,
Як заграва, як світова зоря!
Чи бачив ти, коли насуне хмара
І оловом укриє небозвід,
Кидає сонце промінь свій блискучий
На білий мур — і мур тоді горить,
Як золото на хмарі чорно-синій...
Так і її палають ніжні лиця
Під хмаронькою брів тих соболевих,
А блискавки тим часом вже мигтять
В її очах сумних і разом гнівних.
Яка ж краса і грізна і чарівна!
Любов'ю, гвалтом, мертву чи живу,
А я тебе здобуду і візьму!

Ідуть обидва в глибину. Ольшанський весь час озирається на Меланку.

VI

З-за брами входить Іван Свічка, молодий, вродливий майстер, і зараз же поривається до Меланки. Цеховики оточують його.

В с і
Здоров був. Свічко! Га, нарешті ти!
Де ти подівсь? Тут скоїлось таке,
Що дихати нема куди цехам!
С в і ч к а
Добривечір, товариші! Здорові!
Що тут таке, Меласю?
М е л а н к а
О мій любий!
Яка ж я рада бачити тебе.
Рух у юрбі. Гомін.
П р і с я
Поїхали до замку!
2 д і в ч и н а
Як той пан
Дивився на Меласю пильно.
П р і с я
Справді!
Все озиравсь, аж поки зник з очей.
С в і ч к а
Який то пан?
М е л а н к а
Багато їх було.
Вертались юрбою з полювання.
Поїхали до замку...
К о л я н д р а
Ну, тепер

На цілу ніч піде бенкетування!
Засвітиться весь замок од вогнів,
І до зорі дрижатиме гора
Від сурм гучних та від пісень рицарських.
К а п у с т а
Та гавкання собачого...
С в і ч к а
І ось,
В той самий час, коли там на горі
Пани вельможні гучно бенкетують
При громі сурм та полум'ї свічок,-
Ми в темряві примушені томитись
Без світла, в темних хатах, як кроти...
Ч і п
Якби ще так! А то ж працюй на нього,
Коли він там гуляє на горі!
Ти чув, яку сьогодні воєвода
На всі цехи роботу урядив?
До покрови зроби і те, і те,
І кожухи, і чоботи, і свити;
Сокири, бочки, діжки, казани!
А світла, як і перше, не дає!
Коли ж тоді робити, будь він прокляті
Та доки ж це терпіти!
К о л я н д р а
Та хоч би
Насправді був такий закон про світло!
А то ж свавілля, примха воєводи,
Щоб гроші брать.
П е р е д е р і й
Дванадцять вже років,
Як грамоту прислав великий князь,
Де скасував безглузду заборону.
І світло дав палити вільно всім.
А де вона, та грамота? Її

Безсоромно загарбав воєвода
І сім років тримає під замком
Всі наші привілеї, надання
І вільності всіх київських міщан.
С в і ч к а
І сім років безмовне наше місто,
І темно скрізь, і сім років нема
Ні гулянок, ні зборів цехових...
І сім років не чути вечорниць.
І сім років не сміють навіть цехи
Своїх свічок врочистих засвітить!
П е р е д е р і й
Тоді, мені здається, що зі мною
Осліпло ціле місто, і нехай
Лиш каганці засяють по хатах —
То і мої прозріють бідні очі,
Що я колись без світла попсував.
К а п у с т а
Та ще які були чудові очі...
А майстер же який славетний був.
По всій землі — і в Кракові і в Львові
Твої оздоби знали золоті...
П е р е д е р і й
Всю душу я вкладав в свої оздоби,
До присмерку, до темряви сидів
І зір псував над дрібною різьбою...
Які мережки з золота кував! І так осліп...
С в і ч к а
Осліп чудовий майстер,
Що свічки був не властен засвітить!
І доки ж це терпіти! О, якби
Цю грамоту князівськую добути
Із замку воєводи. Всі б тоді
І каганці і свічі запалили
По цілому Подолью!

Та невже ж
Не доб'ємось ми наших прав законних?
Та що законних! Людських наших прав!
Ні! Годі вже! Життя не пошкодую,
А привілеї наші поверну!
А не віддасть добром, то візьмем силою.
Об заграву шляхетного їх замку
Тоді засвітим наші каганці!
Ч і п
Це справжнє слово. Це по-кожум'яцьки!
Я сам ладен хоч зараз засвітить.
К о л я н д р а
Кому ж і засвітити, як не Свічці,
На те ж і Свічка він!
С в і ч к а
І я це доведу.
Хоч головою ляжу, а знайду!
М е л а н к а
О, не буди страшних примар, мій любий!
Навіщо нам те світло, що вночі
Світитиме на горе та на згубу,
Під дзвін сполоху й брязкання мечів?
Тоді нам світло любе, як воно
Своє проміння ллє в затишній хаті,
Коли сім'я вечеря за столом,
Коли дитину колисає мати...
Благословенне світло, що верстат
Працівника привітно осяває...
І прокляте те світло, як горять
Всі вулиці од краю і до краю!
С в і ч к а
Амінь, Меласю,— тільки що ж робить,
Коли добром ніхто не дасть нам світла
Його здобути треба — не молить,
Бо без борні нікчемні всі молитви.

І свічки мирної не варта та країна,
Що в боротьбі її не засвітила.
Ч і п
Святі слова!
П е р е д е р і й
Амінь.
К а п у с т а
На віки вічні.
Нехай живе громада славна наша,
Нехай цвітуть Подолье і Гора.
С в і ч к а
І вільності всі наші. І нехай
Не думає литовський воєвода
Зробити з нас челядників своїх!
Ч і п
Не буде так! До війта всі!
В с і
До ради!
Не будемо робити на панів!
Хай грамоти поверне й привілеї,
Хай світло дасть! До війта!
К о л я н д р а
Війт іде!
Ч і п
Ага, якраз! Тепер нехай не діжде.
В с і
Нехай не діжде далі нас дурить!
Ч і п
Хай зараз же іде до воєводи,
За наші всі вимоги обстає!

VII

Сутеніє. Дівчата розходяться співаючи. Меланка йде до себе в хату. З-за брами повільно й поважно входить війт Шавула, гладкий, у довгому

вбранні з хутром, з ланцюгом на шиї, і чернець Симеон, теж гладкий, червонолиций і ще не старий.

Ш а в у л а

Чого це ви зібрались тут, панове?
Вже пізній час — вечеряти пора...

Ч і п

Вечеряти! Тобі, звичайно, добре
Вечеряти при світлі — на горі,
Не те, що нам.

Ш а в у л а

Та й чарку добру випить
Не вадить після праведних трудів.
Чи так кажу я, отче?

С и м е о н

Суще так.
Бо, як глаголе мудрий син Сирахів,
Вино єсть втіха серцю і душі,
Єгда душа його пріємлет в міру.

Ш а в у л а

Во славу міста нашого.

С и м е о н

Амінь.

Ш а в ул а

І добру ж вчора я почав слив'янку.
Неначе та мальвазія 1.

1 Мальвазія — сорт вина.

С и м е о н

Блажен,
Чия вовік не оскудіє чаша.

Ш а в у л а

І осетра розкішного привіз
Мені бурмистр Гудима з Чарторії.

Почнем, премудрий отче?
С и м е о н
В слушний час.
Апостольська то їжа і споживна.
Ш а в у л а
А може й ви, панове?
Ч і п
Годі вже
Про осетрів базікати та чарки,
А про людей і клопоту немаї
Який ти війт!
Ш а в у л а
Та що ти, з глузду з'їхав
Чи з ланцюга зірвався?
Ч і п
Розірву
Всі ланцюги. Де наші привілеїв
Де грамоти князівські?
П е р е д е р і й
Так, кажи!
Де грамоти всі наші?
Ш а в у л а
(спантеличений).
Звісно де — У воєводи в замку.
С в і ч к а
Добре діло!
Чи не для того ж обрано тебе,
Щоб шанував, держав закони наші,
Щоб захищав сиріт і все поспільство,
Щоб вільності всі наші боронив.
А де ж вони? То як же ти дозволив,
Щоб воєвода грамоти забрав?
Ч і п
Еге, кажи! Який же після цього
Ти в біса війт?

Ш а в у л а
Не подуріли ви!
Та я ж при чому тут?
П е р е д е р і й
Адже ж свої млини
Та осетри, борті1, боброві гони
Ти боронити вмієш. То чому ж
Не боронив ти наші привілеї
Та вільності?

1 Борть — вулик у дереві.

Ш а в у л а
Казати легко вам.
Не боронив! А що ж було робити?
Щоб воєвода взяв та й посадив
Мене в хурдигу?! Ач, які розумні!
К а п у с т а
А хоч би взяв. І потерпи за місто,
Як потерпів колись Іван Ходкевич,
Що полонив його Менглі-Гірей...2
На те ти війт.

2 Кримський хан, який 1482 року спалив Київ.

Ч і п
Млинів своїх шкодуєш?
Який ти війт!
Ш а в у л а
(в розпачі).
Дались їм ті млини!
П е р е д е р і й
Який ти війт!
Ш а в у л а
Попав, як пес в цибулю.

С в і ч к а

Який ти війт! Чому не написав

До князя ти? Чому мовчиш про кривди?

П е р е д е р і й

Сваритись з воєводою не хтів?

К а п у с т а

Млини свої борониш... рибні лови!

Ч і п

Слив'янку смокчеш. Черево ростиш!

С в і ч к а

Виходить, сам ти кривдник і порушник

І вільностей, і твердостей міських!

В с і

Не треба нам такого війта! Геть!

Ш а в у л а

Та що це ви? Здуріли?

Ч і п

Кривдник!

П е р е д е р і й

Зрадник!

Ш а в у л а

Адже ж несила!

Ч і п

Не берись тоді!

Ш а в у л а

Я сто разів казав...

П е р е д е р і й

Про осетрів.

Ш а в у л а

Я піклувався щиро...

Ч і п

За слив'янку.

Ш а в у л а

Та хай вам цур! Насіли, як джмелі.

С и м е о н

О братіє! Одумайтесь, смирітесь,
Одкиньте гнів, і ярость, і хулу,
І срамословіє.
Ч і п
А ти чого, патлатий!
С и м е о н
Апостол Павел каже...
Ч і п
Каже він,
Щоб не сував ти носа в наше просо.
С и м е о н
Безбожіе! Кощунство!
Ш а в ул а
Тихше ж бо!
Послухайте, панове!
В с і
Годі слухать.
Ш а в у л а
Побачите — я все зроблю, я знов
Піду до воєводи.
С в і ч к а
Добре, згода!
Ім'ям киян рішуче вимагай,
Щоб одложив безглузду заборону,
Щоб привілеї наші повернув
І світло дав світити.
Ш а в у л а
(витирає хусткою піт).
Все зроблю.
Ну й халепа... хоч не ходи сюдою,
Крізь браму Кожум'яцьку... краще вже
Кругом ходити — Боричевим взвозом,
Хоч там нагрієш чуба — все ж не так,
Як тут тобі цеховики нагріють...
Аж мокрий лоб... Бувайте!

С в і ч к а
Йди здоров!
Ч і п
Дивись, без світла краще не вертайся,
Бо в Кожум'яках голову звернеш...
С и м е о н
О чернь безбожная! О суєте суєт!
Входять обидва в глибину, до замку.
Ч і п
Несмачна буде війтові вечеря...
К о л я н д р а
Побачимо, яке з нього пуття.
С в і ч к а
А завтра ж всі гуртом до магістрату,
Нехай тепер хоч світло дасть, хоч ні —
А на панів не будем працювати!
В с і
Не будемо робити на панів!

Завіса.

ВІДМІНА ДРУГА

Там же через якусь годину.

І

Стемніло. На синьому небі встав блідий молодий місяць. Далекі дівочі співи неначе тануть у вечірньому повітрі. На горі, в замку, засвітились вогники, але в місті скрізь темно, тільки перед брамою Симеона жевріє червона лампадка.

С в і ч к а
(тихенько співає).
Темная нічка над містом спустилась,

Місяць над замком зійшов.
Де ж ти, красуне моя, притаїлась,
Вийди на поклик мій знов!
Стукать не можу, бо зайняті руки —
Чашу я з медом приніс.
Вийди ж мерщій, не тягни мої муки:
Жалить комар мене в ніс.
Бджілки злетілись на запах медвяний,
Чаша прилипла до рук —
Вийди ж скоріше, о друже бажаний,
Вийди на тихий мій гук.
— Брешеш, нема в тебе меду, мій любий,
Бджілка вночі не літа.
— В тебе без меду солодкії губи,
В мене бджола на вустах!

Тихо відхиляються двері і входить Меланка.

Свічка її пригортає до себе й цілує. Обоє сідають на лавці біля хати. Меланка пригорнулась до Свічки, зазирає йому в вічі.

М е л а н к а
О любий мій...
С в і ч к а
О зіронька ясна...
М е л а н к а
І все ж таки на тебе я сердита,
Бо мед у тебе тільки на вустах,
А ділом болю завдаєш мені ти
І не жалієш серця ти мого...
С в і ч к а
Та що це ти! Тебе я скривдив, люба?
М е л а н к а
Навіщо, як метелик на вогонь,
Ти рвешся до пригоди та до згуби?

Нащо тобі те світло? То хіба
І в темряві не ясно нам з тобою...
Для мене — цілий світ в твоїх очах,
Навіщо ж ти шукаєш неспокою?
Не любиш ти...
С в і ч к а
О любий друже мій!
Чи не любов од віку пориває
Людей на подвиг, на борню, на бій?
Отак і я на честь твою жадаю
Всі засвітити в Києві вогні!
М е л а н к а
Боюся я вогнів нічних — вони
Моїй душі ворожать тільки горе...
(Підводиться).
Прощай, мій любий...
С в і ч к а
О, побудь, не йди...
М е л а н к а
Не можу, милий... І матуся хвора,
І пізно вже...
С в і ч к а
(цілує її).
До завтрього!
М е л а н к а
Прощай!
(Іде в свою хату).
С в і ч к а
(один).
Прощай, чудова дівчино... Тобі
Знайду я долю і життя твоє,
Як свічку тиху, засвічу і вкрию.
(Дивиться на замок).
А ти стривай, зловісний княже тьми,
Литовський вовче, ти ще нам заплатиш

За наші кривди і за світло те,
Що з наших хат безсоромно украв.
(Іде в глибину за Симеона, наспівуючи).
Темная нічка над містом спустилась,
Місяць над замком зійшов,
Де ж ти, красуне моя, притаїлась,
Вийди ж на поклик мій знов...

Зникає.

II

Зовсім стемніло. З-за Кожум'яцької брами вертаються Гільда з Ульрікою, що несе засвічений ліхтар. Гільда зупиняється, дивлячись на замок.

Г і л ь д а
Бенкет в розпалі... кубками дзвенить
І тішиться литовськеє рицарство,
Як гучно там!
У л ь р і к а
О пані, я боюсь,
Що гніватись на нас страшенно буде
Вельможний пан...
Г і л ь д а
Однаково йому,
Чи дома я, чи ні... Якби ти знала,
Як тяжко та як сумно тут мені
В смутному цьому місті, що таке
Занедбане і темне, як могила...
По цих ярах, глибоких та крутих, .
Де ліпляться похилі, вбогі хати,
Такі не схожі на ошатний мій,
Блискучий Кутногорськ...

Тим часом з правого боку виходить Коляндра і ще два цеховики. Побачивши Гільду, зупиняються праворуч на першому плані.

К о л я н д р а

Стривайте, тихо.
Це жінка воєводи з ліхтарем
Вертається додому. Нумо, хлопці,
Давайте налякаємо її;
Щоб ліхтарем людей не дратувала,
Що потемки примушені сидіть.

1 ц е х о в и к

Гаразд!

2 ц е х о в и к

А нум, гуртом...

1 ц е х о вик

Нехай не дрочить...

К о л я н д р а

Гаси ліхтар. Кидаймось разом... Ну!

В с і

Ого-го-го!

(Кидаються і гасять ліхтар).

Це ти, моравська лялько!

(Скачуть у темряві навкруги переляканих жінок).

А будете людей дражнити світлом,
Що з наших хат украв твій чоловік!

К о л я н д р а

Тягніть її до старої гарбарні,
Хай потемки посидить до зорі.
Тягнуть.

III

У л ь р і к а

Рятуйте! Пробі!

Ц е х о в и к и

Це тобі не замок.
Це Кожум'яцька брама!

В цю мить Свічка, що почув крик, кидається на порятунок.

С в і ч к а

Геть! Назад!
(Б'є і розганяє цеховиків).
Як смієш ти ганьбити наше місто
І товариство наше цехове! Негідники!

Коляндра і цеховики тікають.

Пробач, шановна пані,
Зухвальство це, і не суди всіх нас.
Я зараз вам дістану світла,— дайте
Мені ліхтар.

Лізе на примурок Симеона і запалює ліхтар від лампади.

Г і л ь д а

О, дякую тобі,
Кавалере мій чемний і ласкавий,
Хто ти такий, мій хлопче?

С в і ч к а

Я зброяр
І майстер Свічка, київського цеху,
Роблю я стріли, луки і мечі.

Г і л ь д а

(вражена).
То, значить, ми брати по реместву!
Як дивно це. Мій батько теж зброяр,
Цехмейстер славний міста Кутногорська,
Який приємний випадок!

С в і ч к а

Мені
Приємно теж — дозволь, я проведу
Тебе до замку, найясніша пані...

Виходять всі троє повз Симеона, дорогою до замку.

IV

З глибини входять Ольшанський і Козеліус.

О л ь ш а н с ь к и й

Далеко ще?
К о з е л і у с

О ні, ми вже прийшли,
Отут вона живе.
О л ь ш а н с ь к и й

Іди... Яка ж убога
Хатина ця. І в ній така краса,
Така краса розкішна й чарівна.
К о з е л і у с

Я наказав, щоб варта пильнувала
Хатину цю. Нехай хоча на мить
Вона вогонь засвітить — зараз схоплять
І приведуть до замку.
О л ь ш а н с ь к и й

(нетерпляче).
Йди, кажу.
К о з е л і у с

Тоді вже сам тримай свою голубку.
О л ь ш а н с ь к и й

Іди, кажу.

Козеліус виходить.

Невже така краса
Сама не світить, мов алмаз блискучий,
І темряви навкруг не осява?
Не знаю сам, що робиться зі мною,
Неначе чари душу оплели…
А може, й справді чари… Кажуть всі,
Що в Києві гніздяться чарівниці
По цих ярах таємних і крутих…
Хай буде так. Назад нема дороги.
Гей! Відчини!

Стукає в двері. Меланка виходить із хати.

М е л а н к а
Хто тут?
О л ь ш а н с ь к ий
Це я…
М е л а н к а
Хто ти?
О л ь ш а н с ь к и й
Я той, кого ти душу полонила
І чарами своїми оплела…
Я князь Ольшанський, каштелян і рицар.
О, не тікай, благаю — постривай.
Для тебе я покинув ясний замок
І в темний яр спустився, щоб красу
Твою ще раз побачить, чарівнице.

Хапає її руки.

М е л а н к а
Пусти мене!
О л ь ш а н с ь к и й
О, постривай!
М е л а н к а

Пусти!
Яка ганьба! Хіба князівський звичай
Хапать дівчат опівночі? Пусти,
Мені за тебе соромно.

Відштовхує його.

О л ь ш а н с ь к и й
(затримує її).
Не сором
Таку красу і злочином здобуть.
Не соромно такий алмаз блискучий
До княжого палацу повернуть.
Тебе візьму, бо на шляху моєму
Тебе найвища доля нарекла.
М е л а н к а
Не для князів литовських чи німецьких
Моя дівоча доля — вільна я.
Іди! На перший раз тобі дарую.
Звичаїв, мабуть, наших ти не знав.

Іде до своєї хати.

О л ь ш а н с ь к и й
(один).
І з тим пішла... спокійна і прекрасна,
В свою убогу хату, як в палац.
А я стою без розуму і волі,
Неначе блискавка упала між очей...
І все ж таки тебе я не зречуся —
Любов'ю, гвалтом, мертву чи живу,
А я тебе здобуду і візьму.

Виходить у глибину.

V

Тихо. З-за брами виходять Коляндра і Чіп.

ЧІП

То де ж це ти штани собі подер?
Напевно, лазив до чужої жінки,
Та напоровся на чужий кулак.
Це вже у вас така кравецька вдача:
Лизнув, та й ходу... Ласі до жінок.
К о л я н д р а
Та ну тебе в болото! Причепився.
Багато ти в жінках тих тямиш... тур...
Ч і п
А що в них тямить? Ухопив — держи,
Не вирвалась — то й цілувати можна...
К о л я н д р а
Чи бачили! То вирвешся хіба
З таких лабет ведмежих, як у тебе.
Кохання теж... ведмеже...
(Спотикається).
А бодай
Ти не діждав. Як в буцегарні темно.
Бодай ти там осліпнув, княже тьми,
За наше світло...

Раптом у Меланчиній хаті спалахнуло світло.

К о л я н д р а
(здивовано).
Ой, дивись, дивись,
В Меланки світ! Чи в розумі вона!
Здуріла дівка. Зараз же прийдуть,
Причепляться.

Ч і п

Щось скоїлось, напевно.

Меланка вибігає з хати.

М е л а н к а

Ой боже ж мій! Допоможіть! Вмирає!
Вмирає мати. Боже, що робить!
(Стукає в сусідню хату).
Марусе! Ївго! О, яке нещастя!
(Бачить Коляндру, біжить до нього).
Ой, лишенько... Допоможіть. Мерщій!
Біжіть мерщій до лікаря, до німця.

Ч і п

Що на Волоській вулиці! Я вмить!

Вибігає за браму. Збираються дівчата, народ... В числі інших Передерій.

М е л а н к а

Прокинулась... не може дихать...

К о л я н д р а

(з жахом).
Світло!
Що робиш ти! Мерщій гаси! Мерщій!

М е л а н к а

(ламає в розпуці руки).
Сумує мати в темряві, благає,
Щоб засвітила: моторошно їй...
О боже, що ж робити, що...

Г о л о с з х а т и

Меласю!

Меланка кидається до хати.

Д і в ч а т а

Дозір! Дозір іде! Обхід!

(з жахом).

Пропали.

Гасіть мерщій!

З глибини увіходить кілька вартових, з ними осмник Козека з ліхтарем. Позаду виглядає Козеліус.

К о з е к а

А, світло! Знов непослух!

Чия це хата? Зараз записать.

І взять вину.

Вартові стукають у двері.

В а р т о в і

Гей, хто там! Відчиняй!

К о з е к а

Тягніть сюди!

П е р е д е р і й

Стривайте! Тихше ви!

Нещастя тут. Людина умирає.

То майте ж совість.

К о з е к а

Геть!

Н а р о д

Гнобителі! Кати!

Знущання це нелюдське! Глум безбожний!

Вартові вдираються в хату.

Мучителі! Катюги! Доки з нас
Ви будете знущатись!
К о з е к а
Геть усіх!
Свавілля, бунт?!

Вартові витягають із хати Меланку.

А, осьдечки вона,
Красуня ця,— ведіть її до замку,
Нехай посидить там.
М е л а н к а
(виривається).
Не смієш ти
Затримувать мене в таку хвилину,
Коли вмирає мати!

К о з е к а
Менше з тим.
Беріть її.
Г о л о с з х а т и
Меласю! Доню!
М е л а н к а (в розпачі).
Мамо!
К о з е к а
Беріть її.

Меланку схопили.

П е р е д е р і й
Пусти! Не смієш ти!
Н а р о д
Катюги! Душогуби безсоромні!
М е л а н к а

Пусти! Вона вмирає! Мамо! Рідна!
(Падає навколішки).
Пусти мене, благаю всім святим,
Вона ж вмирає. Мамочко єдина!
К о з е к а
Тягніть її за руки!
П е р е д е р і й
Бийте їх!
Н а р о д
Гвалтівники! Прокляті душогуби!
Геть кривдників! Женіть їх! Бийте їх!
До біса драбів! 1 Годі вже знущання!

1 Д р а б — зневажливе "злидар", "негідник",

Обурені городяни наступають на варту.

К о з е к а
Свавілля! Заколот! З піхов мечі!
Рушайте далі!
П е р е д е р і є в а д і в ч и н к а
Дядю, я боюсь.
П е р е д е р і й
Не бійсь, моя дитиночко... не бійся...
К о з е к а
З піхов мечі! Рубайте всіх! Женіть,
Ведіть її. А, будете, свавільці!

Варта виймає мечі. Бійка. Городяни відступають. Дехто падає.
Г о л о с із х а т и
Меласю... доню...
М е л а н к а
Мамо! Мамо рідна!
Ріднесенька моя! Прощай...
К о з е к а

Вперед!

М е л а н к а

То будьте ж ви всі прокляті навіки,
Насильники, гвалтівники, кати!

К о з е к а

Ведіть її! Рушайте в замок!

Варта, розчищаючи мечами дорогу, виводить Меланку.

П р і с я

(виходить з хати).

Вмерла...

П е р е д е р і й

Чи буде ж край пригнобленню цьому,
Чи буде ж край цій кривді безсоромній!
Ходім додому, дівчинко, ходім...
Стривай... хтось знову кличе... що таке?

Раптом з-за Симеона чути галас і шум.

Г о л о с С в і ч к и

Товариші! Сюди, на поміч!

П е р е д е р і й

Свічка!
Це він! Його це голос. Всі туди!

С в і ч к а

До зброї, цехи!

П е р е д е р і й

Так, це він! Рушайте!
А ти біжи додому — я вже сам...

Н а р о д

На визвіл всі! Рушай! До зброї всі!

Д і в ч а т а

Ой боже ж мій! Ой лишечко! Тікаймо.

Вбігає Чіп.

Ч і п

Немає лікаря. Що тут таке?

П е р е д е р і й

Мерщій
На допомогу Свічці і Меланці —
Її взяли!

С в і ч к а

До зброї, кожум'яки!

Ч і п

Тут кожум'яки! Го-го-го! Держись!

Хапає з землі величезне поліно й кидається вперед на крик.

За мною, цехи! Кожум'яка йде!

Народ з криком сипонув у глибину вулиці.

П е р е д е р і й

(намацуючи ціпком дорогу, йде праворуч).
О доле, доле! Для чого ж мені
Незрячому ти серце розпалила?..

Завіса.

ДІЯ ДРУГА

ВІДМІНА ПЕРША

Велика похмура зала в замку воєводи; її дикого вигляду не можуть пом'якшити розкішні килими й парча, які укривають грубі брусовані стіни. Праворуч велике вікно. День схилився надвечір. Воєвода сидить у високому кріслі, за столом, укритим килимом. Писар Козеліус доповідає

про справи. Комендант Кезгайло, високий худий литвин, чекає наказу. Князь Ольшанський стоїть біля вікна й дивиться на місто.

І

Входить ловчий Януліс.

Я н у л і с
До пана воєводи війт Шавула.
В о є в о д а
Нехай зажде. А осмника нема?
Я н у л і с
Козека тут.
В о є в о д а
Скажи, щоб увійшов.

Януліс виходить і зараз же вертається.

В о є в о д а
(до Козеліуса).
І що ж той Свічка?
К о з е л і у с
Це її жених
І, безперечно, вплутаний в цю справу.
Та мусили його ми відпустить,
Бо в той сам час, як свідчить пані Гільда,
Якраз її він боронив од лотрів 1,
Що на її напали в тих ярах.

1 Лотр — розпусник.

В о є в о д а
Чудове товариство в пані Гільди!

Діждеться, що її я посаджу
До кляштора 2. Ну, що ж! Де той Козека?

2 Кляштор — католицький монастир.

Входить Козека, голова йому зав'язана.

Пане Кезгайле! Треба учинить
Постійну варту по отих удоллях,
Що йдуть під замком, де живе той люд,
Непевний і свавільний.
О л ь ш а н с ь к и й
(мрійно про себе).
Де вона
Живе, моя красуня неприступна.
В о є в о д а
При Кожум'яцькій брамі, потім там,
Де Копирів Кінець і в Кожум'яках.
К о з е л і у с
Зосібна в Кожум'яках, бо туди
Тепер піткнутись просто небезпечно,
Хоч не ходи до замку тим шляхом.
О л ь ш а н с ь к и й
Там... там вона живе... і наче в казці
Її страшні потвори стережуть...
К е з г а й л о
Сьогодні ж все зроблю, пан воєводо,
І вартових поставлю скрізь.
(Чхає).
Апчхи! А щоб тобі з тим перцем!
К о з е к а
Це вже справді,
До Кожум'як хоч зовсім не ходи.
Напали вчора знов на нашу варту,
І голови ми ледве вберегли...

В о є в о д а
Хороші й ви. Комусь потрібні дуже
Дурні макітри ваші. Ну, кажи —
Що там іще?
К о з е к а
Великий караван
З товарами прийшов із Перекопа,
Тобі купці обвістку принесли.
В о є в о д а
(жваво).
Що ж ти мовчиш! З обвісткою купці?
Нехай несуть. А що там в них, ти бачив?
К о з е к а
Та все як завжди: килими, парча,
Китайка, шовк, камха золототкана,
Шафран, гвоздика, перець і мигдаль.
К е з г а й л о
(обурений).
Як, знову перець? Годі вже! Апчхи!
Не хочу я! Нема моєї згоди!
Це просто глум — щоразу, як купці
Яку обвістку в замок принесуть,
То всім чудові дістаються речі:
Китайка, шовк, парча, як жар, блискуча;
Убори всякі, сідла дорогі —
Мені ж щоразу перець. Годі вже!
В о є в о д а
Та тихше-бо.
К е з г а й л о
Не хочу я і слухать!
В о є в о д а
Такий звичай.
К е з г а й л о
Нема таких звичаїв,
Щоб коменданта перчить раз у раз.

Чи я кабан, чи з начинкою щука!
Дивись, які розумнії В мене й так
Завалені цим перцем всі комори,
І без того я чхаю цілий день
Від цього перцю — горло все подер.
Вся страва з перцем, і горілка з перцем,
І навіть мед гіркий, як хрін... Апчхи!
О л ь ш а н с ь к и й
Принаймні це корисно для любові —
Адже ж у пана молода жона,
Та ще така красуня.
К е з г а й л о
(хапається за меч).
Що таке?
Я покажу тобі, клянусь Перуном,
Як з мене глузувати тут... Апчхи!
В о є в о д а
(втручається).
Та тихше-бо, панове! Справді, ти,
Кезгайле, став пекучий, наче перець.
Я накажу, щоб камфори тобі
Давали замість перцю. Ну, то що ж!
Поклич купців — нехай несуть дарунки.

Козека виходить.

Побачимо, що там у них. А що,
Знайшли якого майстра, щоб наладив
Нам дзигарі на вежі?
Я н у л і с
(уклоняється).
Так, знайшли,
Вельможний пане. Свічка то, зброяр
З Подолья, славний майстер, він вже тут.
В о є в о д а

Як, знов той Свічка? То нехай полізе
На вежу та огляне дзигарі,
А потім щоб сюди прийшов.
Я н у л і с
Гаразд!

Виходить.

В о є в о д а
То що ж купці? Ага — ось і вони.

II

Увіходить східний купець з Перекопа з кількома слугами, що несуть на витягнутих руках різні подарунки: золототкані тканини, килими, шовк, сідло, східні чоботи і т. ін. Козека йде за ними. Статечний, з довгою сивою бородою, купець тримається поважно й спокійно.

К у п е ц ь
Селям-алейкум, славний воєводо!
Із Перекопа караван тобі
За зверхність та за ласку подорожню
Дарунками оцими б'є чолом.
Нехай Аллах твої умножить літа
У всякому привіллі і добрі.
В о є в о д а
І вам бажаю миру й талану,
За подарунки дякую.
К у п е ц ь
Прийми
Від нас цей адамашок злототканий,
Ці килими, китайку, алтабас 1,
Помаранчі свіжі, чемліт 2 і сап'ян.

1 Алтабас — парча.

2 Чемліт, чемерка — чоловічий верхній одяг з талією, зібраний ззаду.

В о є в о д а

Гаразд, приймаю.

К у п е ц ь

Хай щастить Аллах.

(Повертається до Ольшанського).

Дозволь тобі, вельможний каштеляне,

Обвістку теж подарувати — килим,

Півлітра шовку, чемліт — сагайдак

І на коня прибір дорогоцінний.

О л ь ш а н с ь к и й

За подарунок дякую. Стривай!

(Одводить купця набік, в той час як інші розглядають дарунки).

Скажи мені, мій крамарю турецький,-

Чимало, мабуть, бачив ти в своїх

Мандрівках вічних — чи не знаєш ти,

А може й в тебе є таке коріння,

Щоб дівчину до себе привернуть?

К у п е ц ь

Пробач мені на слові цім, мій пане,

Якщо такого рицаря, як ти,

Вельможного і гарного, як місяць,

Та дівчина не любить — то цього

Аллах не хоче, мабуть,— і нема

Такого в світі зілля, щоб воно

Ту дівчину до тебе привернуло.

О л ь ш а н с ь к и й

(в запалі).

Коли Аллах не хоче, то нехай

Диявол сам мені в цім допоможе!

К у п е ц ь

(з жахом).

Печатка Солеймана хай мене
Од Ібліса лукавого укриє.

Ольшанський в гніві відходить. Купець повертається до Кезгайла — урочисто.

К у п е ц ь
Тепер тобі, хоробрий комендante,
Звичаєм стародавнім теж дозволь
Подарувати цей мушкат, шафран
І перець цей найкращий.

Загальний регіт.

К е з г а й л о
(розлючений, вихоплює меч).
Що таке?
Знов перець! Зараз геть мені, не то
Тебе самого в перець потовчу!
І Перекопа свого не побачиш!

Купець і слуги злякано тікають.

К у п е ц ь
Рятуйте, гвалт! Аллах моя заступа!

Тікають, покинувши дарунки.

В о є в о д а
Чи не здурів ти справді, мій Кезгайле?
Сховай свій меч і не лякай людей.
Піди до них, пан писарю, і дозвіл
На виїзд їм із міста напиши...

Козеліус, уклонившись, виходить.

Ну, де ж той майстер?

III

Входять Свічка і Януліс.

В о є в о д а

А, це ти — ну що ж,
Дивився дзигарі в Клинецькій вежі?

О л ь ш а н с ь к и й

Її жених... не дивно ж, що вона
Князівської любові не схотіла...

В о є в о д а

Зумієш їх налагодити?

С в і ч к а

Так,
Попробую, ясновельможний пане.
Я вже знайшов, чого вони не йдуть.

В о є в о д а

Якщо зумієш — матимеш за працю
П'ятнадцять кіп грошей та п'ять локтів
Французького сукна.

К е з г а й л о

(ляскає Свічку по плечу).
І пачку перцю —
Чудовий перець — в роті аж горить.

В о є в о д а

Якраз тобі до речі — на весілля.

С в і ч к а

(хмуро).
Не до весілля нам, шановний пане,
Якщо не смієм свічки засвітить,
Коли звелись від темряви ми й туги.

Коли від трупа матері дівчат
Без сорому хапають слуги.
Тоді весілля справлю я своє,
Як все Подолье свічками засяє.
В о є в о д а
Чимало ж доведеться зачекать
Тобі часу блискучого такого, —
Не зріс ще дуб і не вродились бджоли,
Що воску назбирають в дубі тім
Для тих свічок...
С в і ч к а
Зате вже є сокира,
Що вирубає борть в отих дубах.
О л ь ш а н с ь к и й
Щось дуже смілий ти. Дивись, і в нас
Сокира є про голови свавільні...
С в і ч к а
Не про свавільні, мабуть, а такі,
Що втіхам вашим панським заважають,
Коли князівське око до дівчат
Придивиться, буває, дуже пильно.
Тобі не раю, княже, я вночі
В ярах ходити наших — темно дуже.
О л ь ш а н с ь к и й
(хапається за меч).
Як смієш ти, зухвальче!
К е з г а й л о
(регоче, радий).
Га! Ха-ха!
Виходить, і у тебе перець є.
У мене в горлі, а у тебе в оці.
О л ь ш а н с ь к и й
Зухвалий кмете!1 Знатимеш мене,
Коли весілля здумаєш справляти —
Хоч не покличеш в гості — сам прийду.

1 К м е т — селянин, хлібороб.

З брязкотом ховає меч і виходить.

В о е в о д а

І справді, щось ти дуже розпустив
Тут язика — іди мерщій на вежу
І лагодь дзигарі, та пам'ятай
І кожум'якам всім своїм скажи,
Що замість світла я по тих ярах
Поставлю варту — буде вам світити.

К е з г а й л о

А змерзнете — нагріє, ха-ха-ха!

В о є в о д а

Тепер іди на вежу.

Свічка уклоняється і йде.

К о з е к а

(втручається).
Постривай!
А все ж таки мені чогось здається,
Що й ти там був, коли в отих ярах
Ми дівчину затримали за світло.

(Береться за голову).

К е з г а й л о

(втручається).
А хоч і був! Було тоді хапать,
Коли тобі макітру він пошарпав.
Що б він за хлопець був, якби свою
Та дівчину не міг одборонити.

Іди, та в другий раз не попадайсь.
Люблю таких. Апчхи! Бодай з тим перцем!

Свічка виходить.

В о є в о д а
Гей! Що ж той війт! Іди скажи, Козеко.

Козека виходить.

Цей Свічка зух — та небезпечно зараз
Це кожум'яцьке кодло ворушить.

IV

Входять Шавула і Козеліус. Тим часом Кезгайло, усівшись на дзиглику й витягнувши довгі свої ноги, починає з видимим обуренням розглядати свої подарунки, нюхає, чхає, плює.

К е з г а й л о
І хто той перець вигадав! Апчхи!
Напевно, чорт, щоб дратувать людей...
Ш а в у л а
Чолом тобі, великий воєводо,
Од всіх міщан, і цехів, і поспільства
До тебе в справах наших...
В о є в о д а
Що таке?
Ш а в у л а
Дозволь тобі повідать по порядку...
В о є в о д а
Коротше тільки — вже часу нема.
Ш а в у л а
(почила урочисто).

Як відомо тобі, громада наша
З давніх-давен звичаї стародавні
І вільності міської береже.
Ще Вітовт, князь великий і преславний,
Нам грамоту уставну дарував.
Князь Олександр...
В о є в о д а
(перебиває).
Кажи до справи ближче,
Облиш князів — їх добре знаю сам.
Ш а в у л а
То я ж кажу — князь Олександр...
В о е в о д а
(нетерпляче).
Ти знов!
Доволі вже князів тут поминати,
Неначе в церкві. Діло говори.
По що прийшов?
Ш а в у л а
(витирає хусткою лоб).
Та я ж хотів казати,
А ти мені всі думки сколотив...
Про що, пак, я — екхм, з давніх-давен
Громада наша твердо й непорушне...
От халепа... зав'яз, як пес в тину.
Громада наша...
В о є в о д а
Чули вже про це!
К е з г а й л о
Понюхай перцю — може, в голові
Ясніше стане.
Ш а в у л а
(в розпачі).
Вже не перший день,

Бач, скаржаться всі наші городяни,
Що ти від нас всі грамоти забрав.

(Воєвода стукає кулаком).

Та це ж не я! Я ж ні! Крий мене боже!
Але ж несила! Скаржаться, що ти
Їм світла не даєш вночі світити,
Хоча на те князівський дозвіл є.
І справді — князь великий Олександр
Нам грамоту давно вже дарував,
Де, всі вини й притуги одложивши,
І світло теж дозволив всім світить...
І ось як війт...

Воєвода схоплюється в гніві.

В о є в о д а
Аж ось воно куди!
То ти як війт? А ти хіба не знаєш,
Що з ласки ти моєї тільки війт?!
Що справжній війт я сам, як воєвода!
Ш а в у л а
Та я ж нічого!
В о є в о д а
Що якби схотів,
Давно б себе проголосив за війта!
Ш а в у л а
Та я ж нічого. Я хіба про це...
Про грамоту я тільки та про світло.
В о є в о д а
А, грамоту! А знаєш ти, що в ній,
В тій грамоті, написано про війта?
Не знаєш?

(Виймає з дубової окутої скрині грамоту й кидає Козеліусові).

Прочитай йому мерщій.

К е з г а й л о

Попався, друже, — він тобі наперчить.

В о є в о д а

Читай отут.

К о з е л і у с

(читає).

"Коли вночі з огнем
На мєсте в домєх сиживали, іно
За те вини з них воєвода брав,
Ми то їм отложили".

Ш а в у л а

Я ж казав!

В о є в о д а

Послухай краще далі.

К о з е л і у с

(читає).

"І о том
Нехай войт вєдаєт. А єсли б нє хотєл
Того смотрєті войт і от огню
Которая би мєсту шкода..."

В о є в о д а

(грізно).

Чуєш?

К о з е л і у с

"Которая би мєсту шкода стала,
Тогда ми маєм самі покарать".

В о є в о д а

Кого карати? Війта. Ну, нехай.
Я завтра ж грамоту верну до Ради
І світло всім дозволю. Тільки сам
Тоді відповідай за шкоду місту, —

А як пожежа скоїться, тоді
Не гнівайся вже, друже мій ласкавий,
Коли твою я голову дурну
Під брамою Південною зітну.
Ш а в у л а
(в розпачі).
Та я ж нічого!
В о є в о д а
(дає йому грамоту).
Ні, тепер бери,
Коли хотів!
Ш а в у л а
(з жахом).
Та хай їй цур!
В о є в о д а
Ага!
Не до смаку за все відповідати,
Не до вподоби. Ти ж бо як хотів?
Ш а в у л а
Та я ж нічого!
В о є в о д а
Щоб і владу мати,
І щоб турбот ніяких не було!
Чи ж я чіпав твої боброві гони,
Борті медові, осетри, млини?
Втручався я коли в твої прибутки,
Займав коли твій шостий грош з чиншів? 1
Чого тобі, дурному, бракувало!

1 Чинш — податок за користування землею.

Ш а в у л а
О боже ж мій!
В о є в о д а
Сидів би та мовчав.

Ш а в у л а
Та я ж нічого!
В о є в о д а
Пив свою слив'янку.
Ш а в у л а
І цей слив'янку...
В о є в о д а
Їв би осетрів
Та радий був, що клопоту не маєш!
Не дурно ж пузо он яке відпас!
Дивись тепер. Не хочещ в згоді жити,
То я тобі незгоду покажу.
(До Козеліуса — грізно).
Віддай йому ці грамоти.
Ш а в у л а
(з жахом).
Не хочу!
Не хочу я! Та пропади вони!
В о є в о д а
Пиши наказ.
Ш а в у л а
(благає).
О, змилуйся, мій пане,
Пробач мені за клопіт цей дурний!
(Витирає хусткою лоб).
В о є в о д а
Не до смаку? Дивись, щоб це востаннє,
Йди поки цілий, лиха не буди.
(У гніві виходить).
К е з г а й л о
Їж осетрів та пий горілку з перцем,
І серця не хвилюй дарма!
Ша в у л а
(в розпачі береться за голову).
Ще кажуть — війту клопоту нема!

Куди не ткнися — скрізь одна рахуба:
Там кожум'яки голову гризуть,
Тут воєвода гріє чуба —
І тут і там виходить тісний кут.

Завіса.

ВІДМІНА ДРУГА

Та сама зала увечері. Тепер вона урочисто прибрана й освітлена силою свічок. Чути музику й застольні пісні з суміжної зали, де бенкетує Воєвода з гостями.
Гільда стоїть край вікна й дивиться з сумом на темний Київ.

І

Р и ц а р і
Гей-го, не все те вмерло,
Що сховане в землі,-
Назад земля поверне
Зерно, що їй дали.
Виносить хвиля перли
З морської глибини —
Гей-го, не все те вмерло,
Що сховане на дні.
Не згасли в пущах темних
Литовськії вогні,
Гей-го, не все те вмерло,
Що сховане у тьмі.

Ульріка вводить обережно Свічку.

У л ь р і к а
Постій отут — ти звідси все побачиш.

Не тупоти ногами, як ведмідь.

С в і ч к а

А світла ж скільки! Ось де всі свічки,
Що в нас забрав вельможний воєвода.
На все б Подолье стало.

У л ь р і к а

Он, дивись,
То рицар Ольбрахт з Вільни, що привіз
Пожалування пану воєводі,
А той, що кубок золотий бере,-
Пирхайло-рицар — скільки ж він вина
Та меду може випить — просто жах!

С в і ч к а

А хто отой — суворий, довговусий,
Убраний просто, з шрамом на лиці?

У л ь р і к а

Та це якийсь Звенигородський рицар —
Не рицар — якось дивно їх зовуть,-
Живуть вони в степу — татарів б'ють
Й нікому не коряться — Козир-Косог...
А, здумала. Козак! То ось і цей
Такий козак — старший над ними — Кмітич.

С в і ч к а

Я чув про нього... Ось би нам таких.
(Озирається).
І як би це довідатися тільки,
Де грамоти ховає він...

У л ь р і к а

Ходім...
Не бачу я, що пані тут... Та тихше.
Не тупоти. Ступає, наче кінь.

Виходять. Свічка озирається.

II

Рузя, Кезгайлова дружина, жвава, кокетлива пані. Підходить до Гільди.

Р у з я

А я тебе шукаю скрізь! Ми всі
Там бавились в мисливському покої —
Співали, трохи випили. А що ж!
Сидіти та дивитись, як вони
Там вихиляють кубки,— дуже вдячна.
Ти чула, як співає Флоріан,
Ольбрахтів джура? Ах, чудовий хлопчик.
А скільки знає всяких він пісень!

Г і л ь д а

Дивись, щоб не прийшлися ті пісні
Не до смаку твоєму чоловіку...

Р у з я

Ат, вигадки! Доволі вже того,
Що згодилась я жити в цій хуртизі,
Та ще з таким ведмедем, що його
Лиш перець може трохи зворушити.
Та мій ведмідь хоч добрий. А з твоїм —
Нащо вже я весела й нежурлива,-
Не вижила б, здається, й трьох хвилин.
Не дивно ж, що і ти така сумна...

Г і л ь д а

Була і я безжурна та щаслива
На батьківщині радісній моїй...
О, подивись, яке сумне це місто-
Як темно там в долині... жодний вогник
Не світиться в хатах, неначе всі
Там вимерли... і чарівник всесильний
Важку на місто руку наложив...
Яка нудьга... Коли я знов побачу
Мій осяйний, веселий Кутногорськ...

Ру з я

А я мою Варшаву... о, вже йдуть.
Ну, постривай — тепер ми затанцюєм,
І джуру я нікому не віддам!

III

Чути гучну розмову, і в залу входять повільно й урочисто всі гості й сам Воєвода. Проходячи повз Гільду, гості поштиво їй уклоняються. Воєвода хмуро на це дивиться. Окремо йдуть Кезгайло і Ольшанський, литовські рицарі Пирхайло, Ольбрахт і поряд Кмітич, ватажок козацький. Козеліус тримається позаду.

О л ь ш а н с ь к и й
То там, я чув, привілля на степу,
На ваших тих грунтах Звенигородських
Земля не міряна — ори де хочеш,
А риби, м'яса, меду хоч залийсь,
К е з г а й л о
А перцю-то напевно вже нема.
К м і т й ч
Привілля, що й казати, там, мій княже,
А перцю більш як треба — так і жди,
Щоб татарва, як вихор, не знялася
Та перцем не засипала очей.
І оремо і сіємо з шаблями,
З сокирою лягаєм і встаєм.
П и р х а й л о
Та хто ж вони, ці люди? Козаки?
Напевно, лотри, наволоч ледаща...
К м і т и ч
Ця наволоч є купка смільчаків,
Що не злякалась шаблею й сохою
Далекі наші межі боронить!
Недовго б ти пишався в вашій Вільні,
Коли б ми там не бились на чолі.

Давно б уже сидів в татарській ямі.
П и р х а й л о
(про себе).
Зухвалий хлоп!

Виходить обурений.

К е з г а й л о
(регоче).
Ха-ха! Я бачу, й ти
Умієш перцем очі засипать.
Стривай, я скоро сам до вас приїду.
Набридло вже за мурами сидіть.
Р у з я
Та годі вже — нудні розмови ваші
Могли ви там за кубками вести.
Пора до танців — пане воєводо,
Звели музиці грати для гостей.
В о є в о д а
Не проти я рицарської розваги,
Нехай дадуть до танців перший знак.
(Фанфари).
Лунає гасло втіхи й насолоди,
Хай кожен гість запросить і веде
Прекрасних пань звичаєм стародавнім.

Подає руку Гільді, інші подають своїм дамам, і всі обходять залу повільним урочистим темпом, після чого відводять дам на їхні місця.

Р у з я
Тепер танцю веселого й швидкого,
Щоб розігріти, розігнати кров!
Пан Ольбрахте, звели, щоб джура твій
Веселого нам танцю влаштував.
Гоньоного, вирваного, млинка,

Такого, як в Варшаві чарівній.
О л ь ш а н с ь к и й
(до Кезгайла).
І справді, що з дружиною такою
Тобі не треба перцю, друже мій.
Вона сама — як перець стручковий.
К е з г а й л о
Дивися краще, щоб тобі в ярах
Не всипав майстер Свічка перцю з маком.

Рузя та інші дами тягнуть на середину Флоріана, молодого вродливого джуру.

Р у з я
Мерщій-бо, Флоріане, заспівай
Пісень веселих до танців швидких.
Ф л о р і а н
Тоді ставайте, пані й кавалери,
Давайте "пшепюречку" танцювать.

Співає. Всі стають кружка й танцюють, не пускаючи з кола "пшепюречку", що танцює всередині й нарешті прориває коло.

Ф л о р і а н
Як в ставку кружляють рибки,
В'ються ластівки моторні,
Як в млині танцюють жорна,
Ми в танку зів'ємось швидкім.
А панянка в колі в'ється,
На всі боки утікає —
Скрізь їй виходу немає,
Скрізь їй пісня в очі ллється:
Фіт, фіт, фіт, пшепюречко,
Хорошуле, білолиця,
Не втечеш ти до пшениці,

Не втечеш ти, коханечко!
Р у з я
Тепер гоньоний. Ценар чи млинка!
Ф л о р і а н
Прекрасних пань покірний я слуга.
О л ь ш а н с ь к и й
Дивись, у залі, наче вихор буйний,
Знялися танці з захватом новим.

Танці.

В о є в о д а
Поглянь, Кезгайле, де твоя дружина,
Вирує там веселість через край.
Лиха з такою жінкою година,
Хоч ні на крок од себе не пускай.
К е з г а й л о
Не бачу в тім лихої я прикмети,
Що в танцях жінці весело моїй —
Зате в твоєї жінки для бенкету
Занадто вигляд хмурий і сумний.
В о є в о д а
Клянусь Перуном! Я її навчу,
Як мій бенкет ганьбити осяйний.
(Підходить до Ольшанського).
Ну що, мій княже, мабуть, є на що
І в Києві у нас помилуватись?
О л ь ш а н с ь к и й
Не тій красі дивуйсь, що тут сіяє,
При цих свічках, музиці і танку,
А тій красі, що й в темному кутку
Навкруг себе мов світло розливає.
Є дівчина, якби сюди ввійшла —
Померкли б всі свічки та всі красуні!

Ідуть у глибину зали. Флоріан і Рузя в захваті танцю.

Ф л о р і а н

Ніколи ще не бачив я очей,
Щоб стільки щастя й ласки обіцяли!
Невже вони не щирі в вечір цей —
Або вони сіяють тільки в залі,
На втіху всім, для багатьох людей?

Р у з я

О ні! Для тебе тільки, мій коханий.

Ф л о р і а н

Коли ж тебе віч-на-віч я знайду?

Р у з я

Вночі сьогодні... муж на варту стане,
Чекай мене... в цій залі... я прийду.

Вибігає — він за нею.

IV

Воєвода, Кмітич і Козеліус підходять до Гільди, що сидить в самоті біля вікна.

В о є в о д а

Одна, здається, пані в цілій залі
Смутна та хмура; бачу я, що їй
Не до вподоби наші всі розваги,
Не до смаку бенкет мій осяйний.
Хіба свічок замало тут блискучих,
Хіба музика наша не гучна?
Чи не шляхетні досить наші гості,
Чи мало кубків меду та вина?
Одверта це зневага!

Гільда підводиться.

Г і л ь д а

О мій пане!
Чи смію ж я, покірная раба
І воєводи славного дружина,
Такий бенкет блискучий зневажать?
А що сумна — то не моя провина,
І серцю я не владна наказать...
Щоправда, мимоволі я згадала
Про інші свята, що колись
Ми в Кутногорську рідному справляли...
І стародавня ратуша тоді
І з нею ціле місто променіло
Від безлічі вогнів, і звідусіль
Неслись пісні, і все округ кипіло,
Як в казані. Чому ж таке сумне,
Чому ж таке безмовне наше місто?
Чому ж, як там, на наш бенкет воно
Не відповість привітно і врочисто,
І жодне там не світиться вікно?
І ось тоді... тоді мені здається,
Що ми чужії люди для киян,
І світло це, що тут як річка ллється,
Ми відняли у наших громадян!

В о є в о д а

(гнівно).

Знов спогади безглузді і нікчемні!
Ще й досі дух моравських тих майстрів!

К о з е л і у с

Шановна пані, варварський і темний
Живе там люд, і милостей твоїх
Не вартий він. Як можеш ти рівняти
Свій Кутногорськ та ці убогі хати?
Дай тільки їм світити каганці,
То в першу ж ніч піде за вітром місто.

В о є в о д а

(гнівно).
Своє забула місце, мабуть, ти!
Для цих рабів я князь і воєвода!
Не дивно ж, що обстала ти за них,
Бо низького сама такого ж роду.
К м і т и ч
Не гоже кажеш, пане воєводо.
На Київській землі нема рабів,
І, мабуть, чесного твоя дружина роду,
Коли за нас піднесла голос свій.
Г і л ь д а
Так! Не соромлюсь роду я мого,
То чесний рід майстрів, митців поштивих,
Що Кутногорськ уславили кругом!
В о є в од а
Ха-ха! Рід слюсарів та ковалів.
Г і л ь д а
Так, слюсарів, але мечами тими,
Що їх кують мій батько та брати,
Пишаються всі рицарі вельможні,
Не гидував і сам, здається, ти
Червінцями дзвінкими, що були
Моїм приданим, і тоді низька
Я не була, бо добре знав, що рівна
Цехмейстра кутногорського дочка
Литовському вельможі.

Виходить, гордо підвівши голову.

В о є в о д а
(крізь зуби),
Слюсарівна...

V

Слуги виносять таці з кубками і, почавши з Воєводи, обходять всіх гостей.

В о є в о д а
(підіймає свій кубок).
Гостей шановних дякую за честь
Й запрошую звичаєм стародавнім
Останній кубок випить на прощання,
На здоров'я за всю державу нашу
Та за рицарство нашої землі!

Гості п'ють.

Г о с т і
Тобі за честь подяка та шаноба.

Поштиво уклоняючись воєводі, розходяться гості. Слуги гасять свічки, крім двох, що горять ліворуч на столі першого плану.

В о є в о д а
(затримує Козеліуса).
Зостанься тут. Потрібний ти мені.
(Дістає зі скрині грамоти й кладе на стіл).
До Вільни завтра вранці їде Ольбрахт,
Отож негайно треба написать
Листа до князя з приводу отих
Безглуздих домагань та привілеїв.
Занадто вже знялося балачок
Навколо них — напевно, будуть скарги.
Ти ж напиши, що зараз скасувать
Цю заборону аж ніяк не можна,
Бо навіть війт, і той за всіх киян
Відмовився од пільг тих небезпечних.

К о з е л і у с
Все розумію. Зараз напишу.

Гільда виглядає з-за дверей.

В о є в о д а
Яка ганьба! Дружина воєводи
Привселюдно за хлопів обстає.
Її провчити треба — тільки як?
К о з е л і у с
До кляштора замкнути хоч на рік —
Наукою це доброю їй буде.
В о є в о д а
Порада добра — так я і зроблю.
Г і л ь д а
(про себе).
Тобі я цю пораду пригадаю...
В о є в о д а
Ну, то пиши. Та не засни дивись,
Бо сила тут мишей і пацюків,
Пергаменти якраз тобі поточать.
В мене торік дві грамоти втягли,
Що залишились на ніч на столі.
К о з е л і у с
Зроблю я все як слід, вельможний пане.

Уклоняється. Воєвода виходить. Гільда ховається.

К о з е л і у с
На цілу ніч роботи, мабуть, стане,
Та й річ складна — не знати, як почать.
Не вадило б хоч випити спочатку,
Щоб розум прояснився для листа.

Знаходить і тягне на стіл чималий жбан з вином та якусь страву. Наливає і п'є.

Тепер, здається, краще... значить, так...
(Пише).
"Господаре і пане наш преславний,
Великий княже руський і литовський,
Тобі чолом б'є воєвода твій
Про київські пригоди та діла".
(П'є й мовчки пише).
Тепер робота йде далеко краще...
Коли вином чорнило розвести.
Раз умочив перо, а другий — горло,
А як ні те, ні друге не просохне,
То й думки легше в голову ідуть.
(Співає).
Scribimus et bibimus,
Sic bene cedit opus 1

1 Коли писати й пити, Робота краще йде! (Лат.)

(П'є. Знову пише).
"А що кияни скаржились за світло,
То слушного немає в тих скаргах".
(П'є).
І справді, як подумати — навіщо
Народу світло? Все їдно вони
Читати та писати не уміють,
А решту можна й потемки робить.
А небезпека від огню чимала:
"De facile", як кажуть, "ardet stramen,
Cum igni jungitur". А значить це:
З вогнем солома краще не дружи.
(Пише).
"О тих речах пекуся я невтомно".

Пиши, пиши — пергамент все знесе,
Хоч як бреши — знесе теляча шкура...
(П'є).
Чудові вина в пана воєводи,
Мальвазія рицарська — що й казать.
(Співає):
Scribimus et bibimus,
Sic bene cedit opus!
(Пише).
"Найпершая була моя турбота
Абисьмо місто лєпшей зберегти".
(П'є).
Мальвазія чудова... bonum vinum 1.

1 Добре вино. (Лат.).

(Пише).
"І навіть війт..." Неначе в голові
Чого мені...
(Похиляє голову на руки, потім знову підводить).
Про що пак я?.. Про війта...
"І навіть війт..." А що той війт — і він
Слив'янку добре смокче...
(Знову схилився. Крізь сон).
"І невтомно...
Пекуся я... невтомно... і невсипно..."
(Заснув. Хропе).

VI

Крадькома входить Рузя.
Р у з я
Ай! Тут хтось є... Пан писар... Спить...Хропе... (Гасить свічки).
Нехай хропе... Добраніч, пане писар...
Ай! Хтось іде... Це ти... Це ти, Флоріане?

Ховається біля вікна. З лівого боку крадькома входить Свічка. Зупиняється серед зали.

С в і ч к а

Скрізь темно... Замок спить після бенкету...
Отут десь він... захований лежить
Наш привілей... і я його здобуду.
Пробив мій час — назад нема шляху.

Йде далі. Рузя кидається йому на шию.

Р у з я

Нарешті ти, о мій коханий... Ай!

Палко цілує, але, пізнавши помилку, тікає.

С в і ч к а

Та тут ступити кроку страшно... тьфу!
Цілуються...
(Витирається).
Бодай їх...
З правого боку відхиляються двері і входить із свічкою Гільда.

Г і л ь д а

Хто тут?

С в і ч к а

(поривається до неї).
Тихо!
Благаю, тихо, о вельможна пані.

Г і л ь д а

Це ти? Безумний! Виходи мерщій!
Тікай. Хіба життя тобі набридло?
Чого тобі, безумцю, треба?

С в і ч к а

Світла.

Г і л ь д а
Що кажеш ти!
С в і ч к а
Так, світла, що у нас
Ви відняли безбожно й безсоромно,
Щоб осіяти пишний цей палац.
А там, внизу, де працівник невтомний
Псує свій зір над темним верстаком,
Там темрява укрила все кругом,
Сумує мати в темній там хатині
І каганця не сміє засвітить,
Щоб хворої доглянути дитини.
Своїх книжок школяр не може вчить.
А на горі глузує пан всесильний
І топче в грязь громадський привілей,
Щоб без жалю народ гнобити вільний,
Щоб тиснути і мучити людей.
Цей привілей він взяв у нас свавільно —
І я за ним прийшов тепер сюди.
Г і л ь д а
(зворушена).
О боже ж мій! Яка пригода дивна...
Неначе ти підслухав нас... пожди...
Неначе сон химерний і чарівний...
І справді сон... Якраз над ним заснув,
Над привілеєм, писар наш лукавий.
(Підходить до стола і шукає грамоту).
Здається, тут... Ага... ось він... під правим
Затиснув ліктем... Держить... Потягну...
Попробую...
Обережно тягне пергамент з-під писаревого лікгя. Він починає мимрити спросоння.
К о з е л і у с
(крізь сон).
А що той війт?.. І він

Слив'янку добре смокче...
Г і л ь д а
Боже мій...
Прокинувся...
Ко з е л і у с
(так само).
...Пекуся я невтомно,
Невтомно і невсипно...
(Хропе).
Г і л ь д а
Знов заснув
Нотаріус невсипний.
(Витягає пергамент).
Ось де він!
Так, так, це він, славетний привілей,
Та грамота князівська, що дає
Киянам світло... Ось вона... Бери.
(Подає грамоту Свічці).
Хай буде це подякою моєю
За вогник той, що ти колись дістав
І засвітив в моєму ліхтарі...
Недурно ж ми з тобою родом рівні —
Бо ти зброяр — я зброярівна.
Тепер тікай.
С в і ч к а
(бере грамоту й цілує її руки).
О, дякую безмірно!
(Зникає).
Г і л ь д а
Тепер лишилось замести сліди
І спільників покликати сюди.
(Бере з тарілки сало і маже папери).
Намажу папери всі салом
Й моторних покличу мишей,
Щоб завтра на них всі казали,

Що з'їли вони привілей.
О миші, моторні звірята,
Сюди поспішайте мерщій!
Для вас тут вечеря багата —
Листи й пергаменти смачні.
Гризіть і шматуйте завзято
Князівські папери й листи,
В них правди даремно шукати —
Самі обіцянки пусті.
Гасить свічку й зникає.
Завіса.

ДІЯ ТРЕТЯ

Магістратська зала, по-святковому причепурена гірляндами зелені, килимами й кольоровими рушниками. Вздовж брусованих стін — укриті килимами лави, праворуч, у глибині, довгий стіл, заставлений жбанами з медом і стравою. Просто посередині широкі вхідні двері. Час перед осіннім вечором.

I

Тихо й урочисто, в півтемряві увіходять одна по одній струнке групи цехів — кожен із своєю корогвою і з шістьма великими зеленими свічками — гордістю кожного цеху. На корогвах гаптовані шовком і золотом емблеми відповідного ремества: черевик, ножиці, стріла, риба і т. ін. Всіх 12 цехів — кравці, шевці, золотарі, ткачі, кушніри, зброярі, ковалі, хлібниці й перекупки, рибалки, теслярі, кожум'яки й бондарі. Тихо, в порядку розміщуються цехи обабіч в палаті. Капуста, Передерій, Чіп, Коляндра керують місцями. Передерій з своєю дівчинкою.
Тим часом вже зовсім стемніло, але ніде не світиться жодний вогник.
П е р е д е р і й
(урочисто).
Чи всі вже тут?
В с і

Всі, всі, на добрий час!
Пе р е д е р і й
Чи всі свої?
В с і
Свої! Чужих нема!
П е р е д е р і й
Чи всі брати?
В с і
Брати всі до одного
На все життя, до праці й до меча!
І зрадників немає серед нас.
П е р е д е р і й
На добрий час! То слухайте ж, кияни,
То слухайте ж, брати всі цехові,
Кравці, шевці, золотарі, рибалки,
Ткачі, зброярські цехи, ковалі,
Перекупки, хлібниці, теслярі,
Кушніри, бондарі та кожум'яки,
Мужі громадські, славні і міцні!
Ви знаєте, що Свічка, брат наш славний,
Здобув для нас князівський привілей,
Здобув нам світло — і сьогодні ми
Розсіємо нарешті сум нічний.
В с і
Хай буде світло! Слава! Слава Свічці!
П е р е д е р і й
Хай буде світло! Браття дорогі,
Ви знаєте, що я один між вас,
Хто цих свічок жаданих не побачить.
Та що з того... Чи не моя ж душа
За світло це безмірно вболівала
І перемоги нашої ждала.
А через те дозвольте і мені
Сьогодні тут порадуватись з вами —
Хоч не очима — серцем щирим я

Цю радісну хвилину зрозумію.
К а п у с т а
Ти більш нас всіх за світло потерпів,
То і тепер громада ухвалила,
Щоб з рук твоїх ми світло прийняли.
В с і
Ти батько наш! Ти світло засвіти!
П е р е д е р і й
Спасибі ж вам, товариші-брати.
Для мене ця пошана найдорожча.
Хай буде світло. І на перший раз
Засвітимо звичаєм стародавнім
Славетні наші свічі цехові.
І вперше їх засвітимо врочисто
Отут на святі миру та життя,
На честь весілля Свічки, що сьогодні
З Меланкою своєю одружився.
В с і
Хай буде так! На честь Меланки й Свічки
Ми цехові засвітимо свічки!
П е р е д е р і й
На добрий час! Товариші-брати!
Не без борні дістанеться нам світло,
Готові ж будьмо боронить його.
В с і
Грудьми й мечем — од вітру і людей
Клянемся наше світло боронить!
П е р е д е р і й
Товариші! Ні в Свічки, ні в Меланки
Нема батьків, і молодих тепер
Благословить і стріне товариство:
Капуста — наш цехмейстер найстаріший —
Й бублейниця Тетяна — за батьків.
Товариші-брати, отут у шафі
Горить одна, укрита поки свічка.

Як тільки будуть близько молоді,
Я гасло дам, і, як один, тоді
Ми всі свічки засвітимо врочисто.
В с і
Гаразд! На славу Свічки! Хай живе
Одважний наш зброяр і майстер Свічка!
Цехмейстером його! Цехмейстром?
Та що цехмейстром!
Війтом! Правда, війтом!
Хто ж, як не він, гідніший війтом бути!
Чи не Шавула ж, зрадник, боягуз!
Шавулу геть! Хай Свічка буде війтом!
К о л я н д р а
Стривайте! Тихо! Хтось чужий іде.

II

Так само в півтемряві розчиняються двері і входить Шавула. Увійшовши, зупиняється і протирає очі.
К о л я н д р а
Та це Шавула! От така ловись!
Про вовка лиш помовка — аж і він.
Ш а в у л а
Що тут таке? Це що? Які це збори?
Свічки, корогви! Не здуріли ви?
Не знаєте хіба, що воєвода
Заборонив всі збори та свічки?
Дивись, які розумні! Зараз геть
Всі по хатах!
В с і
(обурені).
Ти сам розумний дуже!
Тобі чого тут треба? Забирайсь!

Тетяна, пишна й рум'яна, гладка бублейниця, наступав, взявшись у боки, на Шавулу.

Т е т я н а
Ач, вигадав! Тебе ще не спитали!
Коли не крутить в носі, то й не чхай!
Тут не твоє засипано, а наше,
То і не пхайсь до нашого млина.
Ще гримає! Злякалися тебе!
Тепер у нас князівський дозвіл є!
В с і
Доволі вже дурити вам людей!
П ер е д е рій
Ми знаємо тепер свої права,
Ми маємо князівський привілей!
К а п у с т а
Не продаси нас вдруге воєводі!
Т е т я н а
Не треба нам такого війта! Геть!
Запроданець! Індик пихатий!
В с і
Зрадник!
Запроданець!
Ш а в у л а
Не показились ви?
Де бачили ви того привілея?
Та його ж миші з'їли!
Т е т я н а
Брешеш ти!
Тебе з'їдять хай миші!
В с і
Забирайсь!
Ш а в у л а
Та як ви смієте!

Всі напосідають і відтискують Шавулу до дверей.

В с і

Та вже побачим!

К о л я н д р а

Чи сміємо, чи ні — аби не ти!

Ш а в у л а

Я воєводі зараз...

В с і

Хоч до біса!

Виштовхують.

Ш а в у л а

В хурдигу всіх!..

В с і

Іди під три чорти.

П е р е д е р і й

Ось бачите, товариші-брати,

Який це війт!

В с і

Хай Свічка буде війтом!

III

Пе р е д е р і й

Вони вже близько, будьмо ж всі готові

Зустрінути врочисто молодих.

Чіп і Пріся

Ч і п

Коли ж бо я діждуся того, Прісю,

Щоб в хату одвезти тебе мою?..

П р і с я

Чи бачили! Піду я в його хату,
Де шкірами на десять гонів тхне.
Ч і п
О, не дратуй. Турецькими шовками
І килимами вкрию хату всю,
Голубити, носити на руках
Тебе я буду, Прісю.
П р і с я
Ще задавиш.
Який швидкий. Геть руки!
К о л я н д р а
(кепкує).
Ну, то що ж?
Чому ж не держиш? Ти ж казав колись —
"Не вирвалась, то й цілувати можна",
А тут такої пташки не вдержав.
Ч і п
Биків хапав за роги, ведмедів
Віч-на-віч клав... А тут неначе чари...
Слабе дівча,— а пальчика її
Одного розігнути я нездольний!
К о л я н д р а
Отож-бо й є. Не в силі, мабуть, сила,
Дивись, моя Тетяна — сім пудів,
Мов зайчика мене підняти може —
А з нею я що хочу, те й роблю,
Дарма що сам безсилий та кульгавий.
Т е т я н а
(підбігає).
Ти тут, Семене — зайчику мій любий,
Ходім мерщій — здається, вже ідуть.
К о л я н д р а
Та одчепись.
(Чіпові).
Оце тобі наука.

Ч і п

І де воно береться в тих кравців!

Вбігає дівчина.

Д і в ч и н а

Готуйтесь! їдуть, їдуть молоді!

Рух. Гомін. Всі стають по місцях.

П е р е д е р і й

Всі по місцях! Товариші-брати!
Во славу міста нашого старого,
Во славу чесних всіх працівників,
Во славу руського народу і землі
Засяють хай всі свічі цехові!

Миттю вся палата освітлюється силою свічок.

К а п у с т а

Тепер нехай через вогонь пройдуть
Звичаєм стародавнім молоді.

Музика.

Цеховики стають обабіч дверей, утворюючи своїми свічками щось подібне до вогняної завіси, крізь яку повинні пройти молоді.

IV

Свічка й Меланка входять крізь вогняну заслону. За ними, вже повільно, ошатна юрба дружок і бояр. Меланка в чудовому шлюбному вбранні з серпанком на голові, що закриває її обличчя.

Х о р

Ой, пройшла Меланочка крізь вогонь,
Наче щире золото, через горн.
Ой, світи ж їм, вогнику, все життя,
Щоб не було в темряву вороття.
Ти в хатині весело їм палай,
Ясну щастя-доленьку їм надай.

Молоді підходять до Тетяни і Капусти, що чекають їх, перша — з хлібом, сіллю і медом, що поставлені на вікно з діжі, а другий — з двома зеленими, перевитими золотом свічками та келихом, що стоїть на таці, яку держить хтось із товаришів.

Т е т я н а

Нехай вас бог благословить святий,
Нехай у вас всього в привіллі буде,
Удосталь хліба, меду та вина.

К а п у с т а

На полі хай у тебе буде повня,
А в хаті вічна згода та любов.

П е р ш и й х о р

Тупу-тупу коло діжечки,
Навідала сироїжечки,
Що ж нам допіру робити:
Чи в хаті свічки світити,
Чи сироїжечки брати,
Чи вже невістку вітати.
Є в нас тарілочка меду,
Йди до нас, невістко, на беседу.

Д р у г и й х о р

Ой панове сватове, просимо вас,
Прилетіла утінка в добрий час,
Ви ж її не бийте, не лайте,
Ви ж її хорошенько приймайте,
Ви ж її раненько не будіте,
Ви ж її між людьми не судіте.

П е р ш и й х о р

Ой невістко наша жаданка,
Ой, не рік ми тебе жадали,
Сім років меду не пили,
Сім років свічок не світили,
Ти ж нам солодша від меду.
Йди до нас, голубко, на беседу,
Ти ж нам ясніша за свічку,
Одкрий нам своє біле личко.

К а п у с т а

(знімає серпанок з Меланчиного обличчя, зворушений).

Отак, Меласю,— сім років тебе,
Мов свічечку ясную, ми чекали
І в темряві журились, а тепер
Ти увійшла, і раптом засіяла
Палата вся від радісних огнів.

М е л а н к а

(зворушена, припадає на мить до його плеча).

О мій дідусю любий!

К а п у с т а

І за це
Прийми од нас, звичаєм стародавнім,
Зелену цю свічку.
(Запалює й дає).
Хай горить
Вона тобі на радість та на щастя.
А це тобі, відважний майстре наш.
(Дає так само Свічці).
Нехай тебе колись прославить пісня,
Що Свічка ти — і світло нам здобув.

Х о р

Слава тобі. Свічко-зброяре,
Свічку ти здобув воску яра,
Слава тобі, майстре умілий,
Слава тобі, рицарю смілий!

Капуста бере келих і подає Свічці.

К а п у с т а
Тепер прийми цю заздоровну чару.
Х о р
Не пий, Іванко,
Першого привіту,
Бо перший привіт,
Лихий на зустріт,
Оддай маршалку 1
Через праве плече —
Нехай він виллє,
Нехай потече.

1 Маршалок — староста у весільному обряді.

Свічка бере келих і передає через праве плече Коляндрі, який виливає його на підлогу.

Т е т я н а
(бере другий келих і подає Свічці).
Здорові пийте, діточки, нехай
Солодка й повна буде ваша чара.

Свічка бере й п'є, чергуючись з Меланкою.

С в і ч к а
Бо славу нашу, браття дорогі,
Нехай вовік живе громада наша!
В с і
Тобі на славу! Слава, слава Свічці!

Передерій підходить до молодих.

П е р е д е р і й

Хвала тобі, одважний майстре наш!
Щасливий будь з дружиною своєю.
А ти, Меласю, од мене прийми
Цю різьблену оздобу на намисто —
Найкращий твір, що я колись скував,
Коли ще очі бачили мої.
(Дає їй золоту оздобу).

М е л а н к а

(зворушено).
Спасибі щире, дядечку мій любий,
О, як би я жадала, щоб вони
Прозріли знов, твої прекрасні очі.
(Цілує його).

П е р е д е р і й

Меласю! Рідна! Свічечко ясна!
Мене сама мов світлом ти осяла.

В с і

Нехай живе наш Свічка! Хай живе
На довгі роки славний майстер наш!

Музика

Під звуки музики й гучних привітань Капуста і Тетяна обводять молодих навколо всієї палати, після того садовлять їх на покуті.

Х о р

Суньтеся, суньтеся, кравчики,
Суньтеся, суньтеся, шевчики,
Із покуття в запічок, бондарі,
Уступайте містечко для зорі.
Для зорі, для зіроньки, що зійшла
Коло ясна місяця край стола.

Д р у г и й х о р

Біжи, біжи, братику, доганяй,

Свою любу сестроньку одбирай,
Ой біг любий браточок — не догнав,
За боярами рідненьку не пізнав,
За музиками гучними не почув,
Почув тільки голосочок, як її
Вже приймали кравчики цехові.
"Добрий вечір, кравчики, я до вас,
Прийміть мене, молоденьку, в добрий час.
Бо ж мене ніченька зайняла,
Інеєм суконька припала,
Русая косонька росою,
Білеє личенько сльозою".
П е р ш и й х о р
Іди від нас, братику, не жалій,
Ми вже твою сестроньку прийняли,
По червоному килиму провели,
Повну чару меду їй налили,
Цілував її наш майстер молодий,
Обсушив її від інею-води,
Русу косоньку від дрібної роси,
Біле личко від дівочої сльози.

V

Тим часом цеховики вже повстромлювали в свічники свої свічки й розсипались по палаті барвистими купками. Починається невимушена весела метушня.

К а п у с т а
А що ж, брати, тепер, либонь, не гріх
Й по чарці добрій випить...
(Сідає за стіл).
Пані свахо,
Частуй гостей. Та не барись і ти,
Дружко мій любий, наливай чарки.

Т е т я н а
Та ну ж бо! Споживайте на здоров'я!

Наливають з Коляндрою чарки й келихи, що йдуть потім по руках. Де-де, а на весіллі люди п'ють.

П е р е д е р і й
За Свіччине весілля! Хай живуть
На довгі роки Свічка і Меланка!
В с і
За Свіччине весілля! Хай живуть!
Х о р
По-святому "отче наші"
Дайте нам по повній чаші,
Пиймо Свіччине весілля,
Щоб у них було привілля,
Згода в хаті, а на полі
Щоб всього було доволі.

Свічка бере Меланчині руки в свої.

С в і ч к а
Меласю люба! Зіронько моя...
Чого ж така смутна та полохлива,
Чом слізоньки алмазнії блищать
В твоїх очах наляканих, журливих?
Невже не рада ти хвилині цій,
Що нас з'єднала?
М е л а н к а
Любий, дорогий!
Щаслива я... Але... Всі ці вогні,
І свічі ці, жаркі та осяйні,
Сполохали, збентежили мій спокій...
Боюся я... здається все мені,
Що під вікном, там, в темряві глибокій,

Якісь зловіщі тіні зібрались...
І радяться... і вищиряють зуби
На наше щастя...
С в і ч к а
О, не бійся, люба,
Не бійсь, моя голубко... Усміхнись,
І зникнуть вмить усі ворожі тіні.
К а п у с т а
Еге, еге, товариші-брати,
Прийдеться, мабуть, загасить свічки!
Або запнути вікна.
П е р е д е р і й
(збентежений).
Що таке?
Хіба ж яка тривога?
К а п у с т а
Ну, аякже!
Непевна справа. Небезпека всім.
Не бачите хіба, що молодий
Поцілувати хоче молоду?
Іще вам мало? Ще не до ладу?
(Регоче задоволений).
Т е т я н а
(в захваті).
І здумає ж старий, бодай ти скис!
Бодай тебе індичка убрикнула!
Ще б пак, не небезпека, ха-ха-ха!
Нехай цілує! Зараз же нехай
Цілує молоду, ми ж комарів
Покличемо, щоб свічки затулили!
К о л я н д р а
Нехай цілує! Просять всі цехи:
Кравці, шевці, рибалки, теслярі,
Бублейниці на смальці і меду —
Хай молодий цілує молоду!

П е р е д е р і й
Ніхто не п'є — зробився мед гіркий.
Хай молоду цілує молодий.
К а п у с т а
Від всіх цехів ухвала одностайна:
Хай молоді цілуються негайно.
Х о р
Ой, робіть, ткачі, завіси
Вікна запинати —
Буде зараз місяць ясний
Зірку цілувати.
Ой метелики, злітайтесь,
Заслоняйте свічі —
Буде зараз князь княгиню
Цілувати двічі.

Поцілунок. Тиха ніжна музика.

Свічка підводиться, взявши за плечі почервонілу Меланку, що теж підвелась, цілує її в губи довгим поцілунком.
Хвилина шанобливої тиші змінюється знову бурхливою веселістю.

В с і
Гаразд, гаразд! Оце солодка чара,
Нехай вона не зсякне вам вовік!
Т е т я н а
(в захваті).
Оце якраз! Аж губи засвербіли!
Аж закортіло і собі того ж!
Х о р
Цілував, цілував —
Не націлувався,
А в саду соловей
Не нащебетався.
К а п у с т а

(витирає вуса).
Ну, то чого ж! Давай і ми з тобою
Покажемо, як треба, молодим.
Т е т я н а
Та ну тебе в болото — з бородою
Та лізе цілуватись, бардадим! 1

1 Бардадим — здоровило.

(Співає).
Цур тобі, прудивусе,
Які в тебе сиві вуса,
Яка в тебе борода,
Наче стерня в полі.
Не піду я за старого —
Бородою коле,
Але піду за такого,
(Хапає Коляндру, той даремно вирива ється).
Що сіються вуса —
Він мене поцілує,
А я засміюся!
К о л я н д р а
Та одчепись! Пусти! Не хочу я.
Ой! Дихати... Задавиш, навісна.
Т е т я н а
Е, ні,
(цілує його).
попався, кравчику мій любий,
Горобчику кривенький — не втечеш.
Ч і п
(кепкує).
Ага, попавсь! Виходить, що і в тебе —
"Не вирвався — то й цілувати можна".
К о л я н д р а
(відсапуючись).

А ти хоч і ведмідь, а все ж ніяк
В своєї бджілки меду не дістанеш.
Ч і п
Ба ні! Дістану.
(Хапає Прісю, що крутилась поряд).
Бджілонько моя!
Невже й тепер мене не поцілуєш!
П р і с я
(виривається).
Який швидкий! Неначе рак на греблі.
(Співає).
Не хапайсь цілувать — я не твоя рівня,
Бо ти мнець-кожум'як, а я бондарівна,
Хоч ти мнеш десять шкір за одну хвилинку,
А мені не зігнеш пальчика-мізинка.
Ти живеш в Гончарях, а я на Подолі.
Не дістанусь тобі з доброї я волі.

Тікає. Чіп за нею.

К о л я н д р а
Чи бачили! Кохайся після цього.
Т е т я н а
Чи я ж тебе, мій любий, підвела?
К ол я н д р а
(співає).
Ти ж мене підманула,
Ти ж мене підвела,
Дала мені вечеряти,
Та не дала ложки!

Хор підхоплює пісеньку, дехто танцює.

VI

К а п у с т а

Та що я, католик чи бусурман,
Щоб на весіллі та не танцював!
(Іде на середину й починає притупувати).
Ану-бо, хехи! До роботи час!

Ой, казала мені мати,
Щоб музику не кохати,
Бо музика-ледащиця
Цілий тиждень волочиться.
У неділю весь день грає,
В понеділок пропиває,
А в вівторок весь день п'є,
А в середу жінку б'є.
В с і
До танців! Всі до танців! Починай!

Починаються різноманітні танці, серед яких відрізяються танці окремих цехів.

Б і л е й ч о р н е

Сподобалась ковалю
Дівка-теслярівна,
Ні, тебе я не люблю —
Я тобі не рівня.
Не займай мене, мугир,
В тебе руки в сажі,
А я біла, наче сир,-
Ти мене замажеш!
Не дивись, теслярівно,
Чи біле, чи чорне,
А дивись, моя люба,
Чи добре пригорне.
Де не взявся сірий вовк —
От так веремія!

Теслярівна ковалю
Кинулась на шию.
Ой, рятуй мене мерщій,
Хлопче мій моторний! —
Вже забула, що у нього
Руки в сажі чорні.
Не дивись, теслярівно,
Чи чорне, чи біле,
А дивись, моя люба,
Яка в ньому сила.

VII

Раптом за дверима чути галас, тривогу й брязкіт зброї. Танці порушуються, і в палату вривається озброєний загін драбів з Ольшанським, Козекою, і Козеліусом на чолі. Позаду виглядає Ш а в у л а.

К о з е к а
А, незаконне зборище! Свічки!
Ш а в у л а
(ззаду).
Свавілля! Бунт! Вони мою персону
Словами непристойними кляли.
К о з е к а
Всім розійтись! Гасити зараз свічі!
А за вогонь та збори незаконні
Вину сплатить негайно — двадцять кіп
На кожен цех, а разом — двісті сорок.
Ш а в у л а
(ззаду).
Та за мою персону двадцять кіп.

Свічка вивертається на середину.

С в і ч к а

Тобі нехай заплатять навіть тридцять —
Ціна то Юди — зради серебро!

П е р е д е р і й

Свавілля це! Як смієш ти сюди
На мирне свято драбів наводить!

В с і

Доволі вже знущання! К чорту драбів!

Ч і п

(хапає дзиглик).

Всіх потрощу! Всі забирайтесь геть!

П р і с я

(чіпляється за йою плечі).

Василечку! Василечку мій любий!

К о з е к а

А! Бунт! Свавілля! Двері на замок!
Мечі з піхов! Нікого не пускать!

С в і ч к а

(побачивши Ольшанського).

То, значить, ось який звичай князівський —
Мов татарва, вдиратись до людей.

Меланка поривається до Свічки, але Капуста, Тетяна та інші жінки її затримують.

М е л а н к а

Іване, любий!

К а п у с т а

Заспокойся, доню,
Гаразд все буде... буде все гаразд...

О л ь ш а н с ь к и й

Коротка ж в тебе пам'ять, майстре Свічко!
Хіба забув, як всіх нас запросив
До себе на весілля, в час такий,
Як все Подолье свічками засяє?

Де ж молода?
(Підходить до Меланки).
О, яка ж краса...
(Бере її за підборіддя).
Іди до нас, красуне бездоганна,
На честь твою я запалю вогні
Від Золотої брами до Почайни,
По цілому Подолью і Горі!
Таку красу чи можна ж вшанувати
При цих свічках в оцій мізерній хаті!

Свічка кидається до Ольшанського і відштовхує його од Меланки.

С в і ч к а
Дивися, княже, щоб на честь її
Твого палацу я не запалив!
О л ь ш а н с ь к и й
(вихоплює меча й нападає на Свічку).
Зухвалий кмет!

Товариші миттю заслоняють Свічку і відштовхують Ольшанського.

В с і
Товариші! На поміч!
Гасіть свічки! Хапайте лави!

Свічка розпихає всіх і виходить на середину.

С в і ч к а
Тихо! Товариші! Не в кулаці, а в правді
Тепер повинна бути наша міць.
(До Чопа, що вхопив велику лаву).
Облиш цю лаву, Чопе, мусим ми
Словами нашу правду довести.

Ч і п

Що там словами — києм по макітрі,
Второпають вони куди мерщій.
(Проте ставить лаву).

С в і ч к а

То слухай же, вельможний каштеляне,
І осмники, і писар, що прийшли
Насильством наше світло загасить.
І ти послухай, Юдо...

Ш а в у л а

Бачте, знов
При всіх мою персону ображають!

С в і ч к а

То знайте ж і затямте всі собі,
Що всі права та вільності громадські
Затвердив нам князівський привілей
І маємо тепер ми право світла,
І годі вже дурити вам людей.

В с і

Так! Так! Під три чорти! Доволі глуму"
Гвалтівники! Гнобителі! Кати!

О л ь ш а н с ь к и й

Ти помилився, майстре! Привілей
Ваш з'їли миші.

Ш а в ул а

Я ж казав!

С в і ч к а

Брехня! Ця грамота у нас.
(Виймає з-за пазухи папір).
І ось її перепис,
А справжню ми сховали,— і мечем
Зуміємо її ми захистить.

Козеліус вихоплює у Свічки папір.

К о з е л і у с

Так ось яка це миша, що вночі
Державнії папери утягла.
(Розглядає нашвидку папір).
Я вказую на нього, як на татя,
Державного злочинця. Накажи
Його схопить негайно.

О л ь ш а н с ь к и й

(до варти).
Взять його!

Варта наближається до Свічки, Меланка з криком поривається до нього, жовніри її одштовхують. Цеховики кидаються на визвіл — починається бійка.

М е л а н к а

Іване! Любий! Геть, гвалтівники!
Не смієте його ви!

К о з е к а

Геть сама!
З піхов мечі! Беріть його! В заліза!

С в і ч к а

Меласю, рідна... ластівко моя...
(Хапає важкий дзиглик —до Козеки).
Торкнись її хоч пальцем — розтрощу
Я голову тобі на сто шматків!

Жовніри виймають мечі. Кілька жовнірів насідають на Свічку і зв'язують йому руки.

Д і в ч а т а

Ой, лишенько! Тікаймо! Боже ж мій!

К а п у с т а

Меласю, доню... заспокойся, рідна...

П е р е д е р і й

Товариші! На визвіл! Не дамо
Товариша на згубу!
В с і
Бийте їх!
До зброї, цехи!
О л ь ш а н с ь к и й
А, свавілля! Бунт!
Хапайте всіх!
С в і ч к а
Товариші! Назад!
Не треба бійки! Бороніть дівчат!
Меласю бороніть мою, благаю!
Візьми її, Капусто.
Ч і п
Годі вже. Доволі слів. До зброї, кожум'яки!
Трощіть катів! Кияни, до київ!

Хапає велику лаву й суне на драбів. Пріся чіпляється за нього й затримує.

П р і с я
Василечку, Василечку, не йди!
Тебе заб'ють. Я все... я все тобі!..
Тебе я поцілую!
Ч і п
(виривається).
Геть! Не рівня
Палкому кожум'яці бондарівна!
За мною, цехи! Кожум'яка йде!
О л ь ш а н с ь к и й
Крамола! Всіх рубайте! А, це ти!
Ц е хи
Не піддавайсь! Лупцюйте душогубів!
Ч і п
Де голова князівська?

Нападає на Ольшанського зі своєю лавою, але в цю мить Козека вражає його мечем у голову.

К о з е к а

На ж тобі!

Чіи падає.

О л ь ш а н с ь к и й

Ще голови князівської хотів!

П р і с я

Василечку! Мій любий! Боже ж мій!

Не дивиться...

(Цілує його й ревно плаче).

О л ь ш а н е ь к и й

А, будете тепер!

Ремісників переможено. Свічку та ще кількох пов'язано.

О л ь ш а не ь к и й

Ведіть його!

М е л а н к а

Іване! Рідний мій!

(Метнулася до нього, але падає, зомлівши).

С в і ч к а

Меласю! Рідна!

Силкується вирватись, кілька жовнірів його стримують.

О л ьш а н с ь к и й

Не пускай! Держи!

Держіть його, крамольника, свавільця!

Мечі до горла!

С в і ч к а

Браття дорогі!
Благаю, бережіть мою єдину!

Дівчата, Капуста і кілька майстрів обережно відносять Меланку в глибину хати.

О л ь ш а н с ь к и й
Рушай до замку! Буде вам похмілля.
(Витирає кров з обличчя).
Ну, майстре Свічко! Ну й гарячий мед
У тебе на весіллі...
С в і ч к а
Постривай!
Ще не скінчилось Свіччине весілля!
В с і
(хмуро й, урочисто).
Ще не скінчилось Свіччине весілля!

Завіса.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА
Воєводин палац. Вечір.

І
Воєвода, Ольшанський і кілька рицарів за кубками при свічах.
(Співають).
За вікнами буря бушує,
І хвилі вирують вночі,
А в замку красуня гаптує
Кошулю при світлі свічі.
Гаптує і думкою лине
На море, де всі кораблі,
Де милий далеко десь плине,
До рідної править землі.

І раптом вікно затремтіло,
І вітер свічку задув...
А дівчина враз зрозуміла,
Що милий її утонув...

Ольшанський злісно стукав кулаком об стіл.

О л ь ш а н с ь к и й
Хіба пісень немає веселіших,
Що й за вином сумної завели!
В о є в о д а
Якраз по цій погоді, що реве
Та скиглить під вікном, неначе жінка.
Та й по твоїх пригодах. Знать, тебе
Не дуже частували на весіллі.
О л ь ш а н с ь к и й
Ще не скінчилось Свіччине весілля!
Ще молода в коморі не була.
В о є в о д а
Дивись! Дурниць не здумай наробить.
Вже й так мені цю кашу заварили,
Що попече всі губи, мабуть, нам.
О л ь ш а н с ь к и й
Яка нудьга... Хоч би прийшов Кезгайло,
Подратували б дурня хоч цього...

II

Увіходить Кезгайло в киреї.

О л ь ш а н с ь к и й
А, ось і він. Ну, що? Як там, Кезгайле,
Ще кожум'яки в замок не ідуть?
К е з г а й л о

Ну й хвища надворі, нехай їй біс!
Січе, плює в обличчя, з ніг валить...
А темно, як в тюрмі... Коли ж і випить,
Як не в таку погоду, сто чортів.
О л ь ш а н с ь к и й
Тепер в тюрмі не темно, мій Кезгайле,
Бо Свічка там.
Р и ц а р і
Ха-ха! І справді Свічка
Тепер в тюрмі! Недовго тільки їй
Зосталося горіти, клятій Свічці!
К е з г а й л о
Завчасно ви глузуєте, панове,
Дивіться краще, як би свічка ця
Пожежі нам, бува, не наробила.
По всіх ярах глухе каламуття,
На Кожум'яки й носа хоч не суй,
Хвилюється Подолье, тільки й жде
Найменшої, щоб спалахнути, іскри.
О л ь ш а н с ь к и й
Ха-ха! Кезгайла, мабуть, скрізь пече —
Ще з тої ночі, як своїм чханням
Він Ольбрахтова джуру сполохнув.

Регіт. Кезгайло зривається і береться за меч.

Х т о с ь
Не знав, куди подітись джура бідний,
Так і чкурнув, мов миша, крізь вікно.

Регіт.

К е з г а й л о
Я вас навчу, як з мене глузувати,
П'яниці безсоромні!

Регіт.

В с і

Обізвавсь!

В о є в о д а

Та ну тебе, Кезгайле, не сміши
Ти хоч людей. Тверезий!

К е з г а й л о

Так. Я п'ю, Але як п'ю, то тільки...

О л ь ш а н с ь к и й

(закінчує).

З перцем.

К е з г а й л о

Тьху!

(Сідає й п'є).

Не хочу з дурнями...

Входить Козека.

К о зе к а

Вельможний пане!
Прийшов купець вірменський, б'є чолом.

В о є в о д а

Купець вірменський? А, це, мабуть, той,
В якого ми два вози одібрали,
Що поламались з крамом на горі.

К о з е к а

Так, пане, він.

В о є в о д а

Ну, що ж, нехай увійде.
Послухаєм, як він почне циганить
Та викупу нам всім пропонувать.

Ко з е к а

То вже й приніс.

В о є в о д а

Ага! Поклич.

К о з е к а
(розчиняє двері).
Іди!

Увіходить вірменський купець із слугою, що держить якийсь сувій та пакунки. Одразу починає лементувати.

К у п е ц ь
Вельможний, найясніший воєводо!
Нечуване нещастя! Два вози!
Великі два вози! З верхом обидва!
Камха 1 золототкана! Алтабас!
Мосульський шовк! Алмази! Перли! Ва!
Зламалися на цих горах жахливих.
То їх тепер у мене одняли.
Обидва вози. Та за віщо ж це?
При чому ж я? Мої хіба це гори?
То ж київські.

1 Камха — коштовна китайська тканина.

В о є в о д а
Отож-то і воно,
Що київські. А ти хіба не знав,
Як шахраїв ці гори стережуть?
Вози зламались? А навіщо ж їх
Ти накладав чотири на один?
Щоб не платити мита? То тепер
Не гнівайся на київський закон:
Коли вози зламались от Почайни
До Золотої брами,— попрощайсь.
К у п е ц ь
Не можу ж я! Це все моє майно!
О, змилуйся, вельможний воєводо!

В о є в о д а
Такий закон.
К у п е ц ь
Я відкуплюсь.
Прийми Оці дари. Найкращий оксамит!
Найкращий шлик 1, гаптований перлом.
(Подає Воєводі якусь шапку).
Камха олександрійська. А оце
(подає Кезгайлові невеличкий пакуночок, загорнутий в парчу)
Нечувана, дорогоцінна рідкощ,
Якої навіть в Кракові нема.

1 Шлик — шапка.

Кезгайло починає розгортати безліч обгорток: парчеву, шовкові різних кольорів.

В о є в о д а
(в гніві кидає шапку й оксамит).
Чи ти здурів! Та як ти смів мені
Цей мотлох непристойний принести!
Лиш золотом єдиним можеш ти
Свої вози у мене відкупить.
Давай негайно тисячу дукатів —
Або з очей одразу забирайсь.
К у п е ц ь
Великий боже! Тисячу дукатів!
Та якби я продав усіх дітей
І самого себе, то і тоді б
Я тисячі дукатів не зібрав!
О, змилуйся, вельможний пане!

Кезгайло нарешті розгорнув усі обгортки й дістав кришталевий флакон.

К е з г а й л о

(в розпачі).

Перець!

Регіт.

Знов перець, та іще якийсь червоний!

(Чхає, накочується на купця).

Та як ти смів... апчхи! Та як ти смів!

К у п е ц ь

Та це ж індійський перець, що його

І королі не всі ще куштували!

К е з г а й л о

Та я тебе!

К у п е ц ь

Панове!

В о є в о д а

Зараз геть!

К у п е ц ь

Панове! Рицарі! Вельможні кавалери!

Я маю дар! Я маю викуп! Ва!

Я зараз приведу вам трьох невільниць,

Красунь розкішних. Чарівних дівчат,

Яких немає навіть у султана.

А як танцюють. А які цнотливі.

Як цукор! Як алмаз! Як абрикос!

Як місяць на чотирнадцятий день!

В о є в о д а

Гаразд! Веди. Побачим, що за мед.

Р и ц а р і

Це інша річ.

В о є в о д а

Та тільки стережись

Яких мармиз пекельних привести.

К у п е ц ь

Як золото! Рахат-лукум! Халва!
Я за хвилину приведу їх. Ва!
Виходить.
В о є в о д а
То вип'ємо, панове, за красунь,
Що нам щаслива доля посилає,
Якби ще баб нам здихатись своїх —
Утнули би рицарську ми розвагу.

III

Увіходить Козеліус.
В о є в о д а
А, писарю! Ну що — яка погода?
К о з е л і у с
Злочинець тут, вельможний воєводо,
Його хотів ти з князем допитать.
В о є в о д а
Гаразд — веди. У нас якраз є час
Між кубками — до тої насолоди,
Що нам купець вірменський обіцяв.

Козеліус відчиняє двері — вартові вводять Свічку. Хвилина мовчання.
В о є в о д а
Ну що, гаряча Свічко, ще тебе
Сьогоднішняя буря не задула?
С в і ч к а
Немає в світі бурі, щоб огонь
Могла задути вічний та правдивий.
Задути можна свічку, загасить
Пожежу навіть можна, навіть всі
Жаринки найдрібніші затоптать,
Але живий огонь і в кремінці
Чекає лиш, щоб ми його збудили.
В о є в о д а

(здивований).
Ти добре кажеш. Свічко, тільки ти
Забув одне — не вільно людям всім
Святий огонь даремно викликать.
І проклят, хто, як ти, блюзнірську руку
На заказний той кремінь піднесе.
(Підводиться).
Тут я один і князь і воєвода.
Я охоронець мирного вогню.
А ти хотів роздуть його в пожежу
І місто все повстанням сколотить.
С в і ч к а
Не я почав. Чи не твої ж кати
Без сорому на мирне вдерлись свято —
Не кулаком, а правдою хотів
Я перше наше право довести.
В о є в о д а
Не правдою почав ти, а злодійством,
Не смієш ти про правду тут казать.
Пан писарю, яка належить кара
Свавільникові й татю за крадіж?
К о з е л і у с
(перегортає папери).
Єдина кара "хоч і вперше вкрав,
Але понад полтину — то повісить".
Судебник Казимира короля,
Артикул чотирнадцятий і далі...
(Гортає далі).
А Саксон 1 каже: "Хто свавільну руку
На владу предержащу піднесе
І заколот учинить, то злочинця
Четвертувать ".

1 Саксон (саксонське зерцало) — збірник феодаль— ного німецького права, укладений близько 1230 р. В ньому відбито інтереси феодалів.

В о є в о д а

Доволі для тебе?

С в і ч к а

Я не боюсь ні смерті, ні тортур.
І все ж тобі не загасити світла,
Що з тьми віків та через стільки бур
Проніс народ відважний і свобідний.

К о з е л і у с

Ще кара є — в Саксоні — Singularis 2 —
"Хто грамоти державні украде,
Катівською рукою осліпить".

2 Окремий випадок (лат.).

Свічка мимоволі відхитнувся.

В о є в о д а

Ага, не до вподоби — затремтів.
Що ж, мабуть, так і зробим — хто дививсь
На світло заказне, то вже не гідний
На інше щось поглянути.

С в і ч к а

(стогне).

Меласю.,.

Ольшанський підвівся — злорадно.

О л ь ш а н с ь к и й

Так, так! Ти не побачиш вже її —
Ні тих очей, як зорі, променистих,
Ні свіжих уст, ні чарівних тих перс,
І навіть сліз її ти не побачиш,
Коли вона заплаче.

С в і ч к а

(з мукою).

Замовчи!

В о є в о д а

Навіщо ж ти, безумцю ненажерний,
Свою любов на славу проміняв?
Нащо вона — та грамота тобі?
Верни її — і завтра ж будеш вільний.
С в і ч к а
І справі край? Звільниш мене, та й квит?
Погано ж ти рахуєш, воєводо,
Коли життя за грамоту даєш.
А хто ж мені поверне ту надію,
Пошану ту, що я колись беріг
В моїй душі до того привілею,
До слів отих брехливих і гучних?
Адже ж йому ми вірили, як сонцю,
Гадали ми, що хай лише до нас
Повернеться ця грамота князівська,
Як раптом світ засяє по хатах,
І зникнуть всі притуги і насильства,
І радісне народиться життя.
І ось коли, коли б вона мені
Належала, ця грамота зрадлива,
То дурно б я тобі її шпурнув,
Ще й плюнув би на привілей брехливий
І викупу за нього не схотів!
Та не мені — а цілому народу
Належить ця примара золота,
Що за її боровся, як за правду,
Пригнобленням і потом заплатив.
То не тобі ж її у нас купити,
Хоч би життя за неї обіцяв!
О л ь ш а н с ь к и й
Зухвалий кмет! На шибеницю зараз!
В о є в о д а
Так ось яка твоя, виходить, правда:
Вже не мене, а князя ти образив,
І все ж таки тебе не покараю —

Лиш грамоту князівську поверни.
К е з г а й л о
(зривається з місця й підходить до Свічки).
Та схаменись! Отямся! Хай їй цур,
Тій грамоті — не варті всі вони
Такого хлопця гарного, як ти!
В о є в о д а
Кезгайло, геть!
Мовчиш? Не хочеш зради?
Ну, то іди! Та добре подивись
В останній раз на ці свічки, бо взавтра
Займеться не для тебе день новий.
С в і ч к а
Хоч не мені — для вільного народу
Колись зоря займеться світова.
К е з г а й л о
(хапає його руки).
Отямся, хлопче! Душу всю мені
Ти зворушив одвагою своєю
С в і ч к а
Спасибі, рицарю...
В о є в о д а
Кезгайло!
За вікном чути сурми, що виграють зорю.
Ну, то що ж?
Цю грамоту повернеш ти мені?
В останній раз тебе питаю.
С в і ч к а
Ні!
Сурми помалу стихають.
В о є в о д а
Ведіть його!
Козека і вартові виводять Свічку.
К е з г а й л о
Вельможний воєводо,

Сурмить труба. Час замок закривать.
Бере свою кирею і йде до дверей.
В о е в од а
Бекети 1 всі уважно перевірить.
Підсилить варту. Жодної душі
До замку не пускать. Опріч жінок
Та отого вірменського купця.

1 Б е к е т — військовий пікет, сторожа.

К е з г а й л о
Зроблю я все.
Виходять.
К о з е л і у с
(наближається до Воєводи — стиха).
Дозволь тобі, мій пане,
Порадити. Не слід би Свічку тут...
І небезпечно в замку залишати...
Бо є такі... прихильники.
В о є в о д а
Ага,
Я зрозумів. Іди і накажи,
Щоб зараз одвели його в в'язницю,
Що в Порубі.
О л ь ш а н с ь к и й
(підводиться).
Я сам це накажу
І одведу його з моїм загоном.
Під вікнами моїми це якраз.
І сам його тюремником я буду.
В о є в о д а
Гаразд! Іди! А ти пиши декрет,
Щоб Свічку завтра вранці — яко татя —
Повісити на Житньому торгу.

IV

Увіходить Кмітич. Ольшанський тим часом вийшов.

К м і т и ч

Пан воєводо, в місті неспокійно.
Хвилюється Подолье — всі цехи
Нечуваним обурені насильством.
Що робиш ти? Як міг ти допустить,
Щоб на весілля, наче татарва,
Без сорому твої вдирались слуги?
За що схопив ти того зброяра?
В чім винний він? Що встав проти наруги,
Що сміливо обстав за ті права,
Які сам князь киянам дарував!

В о є в о д а

(розлючений, стукає кулаком об стіл).

Тут я закон, і князь, і воєвода.
Не табір тут козацький на степу,
Де кожен кмет свій голос має в раді.
Тут я один сам знаю, що роблю.

V

Хутко входить схвильована Гільда й одразу кидається до Воєводи. За нею йде хмурий Кезгайло.

В о є в о д а

Хто там? Сюди не можна!

Г і л ь д а

Час не жде.
І дозволу не можу я питати,
Коли людина гине при очах.

В о є в о д а

Безумна ти!

Г і л ь д а

Не дивно й збожеволіть

В катівні цій. Як міг ти засудить
Його на смерть — на страту?
В о є в о д а
Замовчи!
Г і л ь д а
Не замовчу. Не суд це, а злочинство!
Карать не можна на смерть лиш за те,
Що на весіллі свічки засвітили,
Що смілива людина голос свій
За вільності громадські підняла!
К м і т и ч
Своїм не вірю вухам. Свічку ти
На горло засудив?
Г і л ь д а
Коли його
Скараєш ти — я завтра ж напишу
До князя лист.
В о є в о д а
(накидається на неї з кулаками).
Безглузда слюсарівно!
Та я тебе на місці...
К м і т и ч
(заступає її).
Схаменись!
Не руш її. Не досить ще ганьби?
В о є в о д а
А, заколот! Геть звідси, бунтівник!
Тебе самого зараз я схоплю,
Рицарі схоплюються і виймають мечі.
Хапай його! На місці вбити кмета!
К м і т и ч
Не схопите. Короткі, мабуть, руки,
Щоб ватажка козацького схопить.
В о є в о д а
Побачимо, чий буде верх...

(До Гільди).
А ти
До кляштора негайно виряджайсь,
Молитись там і каятись ти будеш,
Поки химер не збудешся своїх.
Пан писарю, негайно напиши
В конвент домініканський, до абата,
Отця Ієроніма, що його
Ми просимо прийнять дружину нашу.
Козеліус уклоняється й береться писати.
А ти, Козеко, зараз одвезеш
Вельможну пані в кляштор на Подольї.
Г і л ь д а
Корюсь насильству, бо нема в Литві
Вже рицарів, щоб меч свій підняли
За жінку та за правду.
Кезгайло вивертається вперед і виймає до половини свій меч із піхов.
В о є в о д а
(грізно).
Геть, Кезгайле!
Ти комендант. Про присягу забув?
Кезгайло в розпачі вганяє меч назад і з горя вихиляє кубок.
К м і т и ч
В Литві нема, а на степу ще є.
Не в золоті, не в криці, як оці,
А в свитах драних рицарі одважні.
І завтра же до Вільни я помчу
Та про киян всі кривди сповіщу.

Виходить. Гільда за ним. Козеліус подає Воєводі листа. Той мовчки підписує і оддає Козеці, і той, уклонившись, виходить.

В о є в о д а
(одразу вихиляє кубка).
Хай Вельнас забере усіх жінок

До себе в пекло разом з каштеляном,
Що цю безглузду кашу заварив!
П и р х а й л о
Як забере? А ти забув красунь,
Що нам купець вірменський приведе?

Буря стрясає вікно.

К е з г а й л о
Бач, як гуде. Диявол то радіє,
Що совість ми рицарську продали.
В о є в о д а
Нехай гуде! Аби дівчат приніс.

Увіходить Януліс.

Я н у л і с
Купець вірменський.
К е з г а й л о
(хреститься).
Наше місце свято!
В о є в о д а
Ага, нарешті. Зараз же веди.

Входить вірменський купець. За ним троє східних слуг вносять на руках три наглухо загорнуті сувої і становлять їх посередині зали.

В о є в о д а
(здивований підводиться).
Що це таке? Знов килими турецькі?
К у п е ц ь
Де килими? Красуні, що таких
Немає і в султана. Ананас!
Жасмин! Троянда! Першого гатунку!

Три дівчини невинні, як алмаз!
О груші запашні, що на устах
Ви танете солодким поцілунком!
О перса дів! О втіхо! О халва!

Дівчата стоять нерухомо. Козеліус приглядається зацікавлений.

В о є в о д а
Чого ж вони загорнуті, мов цукор?
К у п е ц ь
Коли ж така жахлива хуртовина.
Яка ж погода! Хвища! Буря! Ва!

З сувоїв чути чхання.

О, вже зачхали. О, суворий край!
Це викуп мій, вельможний пане.

Купець і слуги розгортають дівчат, що починають крутитись і нарешті випурхують із своїх обгорток, мов яскраві барвисті метелики, ледве прикриті прозорим серпанком із золотими блискітками...

Р и ц а р і
(в захваті).
А! Східні танці.
В о є в о д а
Гаразд! Приймаю. Можеш взять вози.
Такий товар і вдруге нам вези.

Купець, уклонившись, виходить із слугами і Янулісом.

В о є в о д а
(пригортає до себе одну з дівчат).
Повніше кубки! Хай вони дзвенять

На злість цехам ще голосніше бурі!
При сяйві свіч, в обіймах цих дівчат
Женіть думки докучливі і хмурі,
Хоч заколот, хоч місто все гори,
Панове, бенкетуймо до зорі!
Р и ц а р і
(співають).
Хай буря бушує, хай кубки дзвенять,
Хто сміл — бенкетуйте, цілуйте дівчат!
Хай хлопи бунтують, хай буря гарчить,
На бурю є мури, на хлопів — мечі.
Хай буря бушує, хай кубки дзвенять,
Цілуймо, цілуймо, цілуймо дівчат.

Тихо відхиляються двері, і, ніким не помічена, входить закутана з головою в чорну кирею Меланка. Дійшовши до середини зали, вона зупиняється, затуливши на мить очі рукою, вражена гострим переходом від темряви до світла.

Так вона стоїть, неначе чорна статуя, нерухома, опустивши руки, поки її не помічає Кезгайло, що, здивований, починає протирати очі.

К е з г а й л о
Панове, тихо! Скільки тут дівчат?
В о є в о д а
Як скільки? Хіба ти сам не бачиш?
Здається, три.
К е з г а й л о
(підводиться).
Як три? А це ж яка?
(Підходить до Меланки).
Стривайте...
(Лічить, вказуючи пальцем).
Раз, дві, три, а це четверта.
Три голих, а одна закутана, як ніч.

В о є в о д а
(підводиться здивований).
І справді... Що таке? Невже її
Забув купець вірменський розгорнуть?
Гей, дівчино! Хто ти така і звідки?

Рицарі теж підходять. Меланка, як і перше, нерухома.

Хто ти така?

Стягає з її плечей кирею, що падає біля її ніг. Тепер вона в своєму чудовому шлюбному вбранні голубого шовку — в руці у неї згасла зелена свічка. Як і перше, вона нерухома.

К о з е л і у с
Це Свіччина Меланка!
К е з г а й л о
Яка ж краса!
В о є в о д а
Так ось вона яка...
Яка ж краса чудова та примітна...
Що ж ти мовчиш? Чого ти хочеш?
М е л а н к а
Світла!
В о є в о д а
Що кажеш ти?
М е л а н к а
О, засвіти, благаю,
Мою ти свічку... У мене її
Згасили... а за що — не знаю...
Хіба за те, що радісно мені
Було в той час, в чудову ту годину...
Палата вся сіяла од огнів,
І свічка ця горіла... і мої
Держав він руки... любий мій, єдиний.

І в очі я дивилася ясні.
І раптом наче вихор налетів-
Померкло все... і згасли всі свічки,
І милого, єдиного немає...
Р и ц а р і
Вона безумна.
М е л а н к а
(кидається до ніг Воєводи).
Милості благаю.
О, змилуйся, благаю всім святим!
О, поверни мою любов єдину,
О, поверни щасливу ту годину
І свічку цю весільну засвіти.

Мовчання. Всі збентежені.

К е з г а й л о
Невже твоє не зворушила серце
Голубка ця і тиха і сумна?
О, змилуйся!
В о є в о д а
І справді зворушила
Своїм благанням душу ти мою...
Встань, дівчино... Відмовити несила,
Коли у мене просиш ти вогню.
Гаразд! Твою я свічку запалю,
Але нехай розсудить вища сила,
Чи їй горіть, чи гаснуть без жалю,
Нехай тебе розсудить Праурима,
Богиня світла, що в лісах Литви
Вогонь пильнує вічний, невгасимий.
Якщо вона укриє вогник твій
І свічку цю од бурі захистить,
(бере в Меланки її свічку і запалює від канделябра на столі)
Клянусь, він буде вільний і живий.

(Дає їй запалену свічку — вона мовчки бере).
Пиши наказ, пане писарю: "Негайно
З тюрми Івана Свічку відпустить,
Якщо на доказ нашого наказу
Тобі горящу свічку принесуть".

Козеліус пише.

Якщо богиня буде милостива
І вогник твій од бурі захистить,
І донесеш його ти, до в'язниці,
Що в Порубі на Житньому торгу,-
Тоді, клянусь вогнем живим і вільним,
Живий і вільний буде твій Іван.
Коли ж загасне свічка — значить, так
Судила доля, і тоді умре,
Тоді умре твій милий, бо не можу
Я вирок Праурими скасувать.

Козеліус подає Воєводі грамоту з печаткою, він підписує. Потім бере з підлоги пустий ліхтар і подає його дівчині разом з наказом. Та мовчки бере.

Тепер іди. Бери оцей ліхтар
І цей наказ — іди, змагайся з вітром,
Нехай тебе Праурима захистить.
Буря стрясає стіни.
Р и ц а р і
Ну й вигадав! Ну й загадав мороку —
Хай донесе. Попробує нехай
В такую бурю донести.
В о є в о д а
Мовчіть!
Це вирок Праурими.
К е з г а й л о

(виступає вперед).
Це знущання!
Знущання це безбожне. І з кого ж!
З голубки тихої, що, подивись,— прийшла
Намучена, в сльозах, в убранні шлюбнім,
А ти її на муку шлеш, на глум,
Щоб перший драб її схопив та скривдив
І свічечку цю лагідну одняв!
В о є в о д а
Мовчи, Кезгайле!
К е з г а й л о
Годі вже мовчать!
(Підходить ще ближче до Меланки).
Іди відсіль. Іди, моя голубко...
Куди своє ти горе принесла?
В звіряче лігво, де твою журбу
Та біле пір'я в шмаття розірвуть.
М е л а н к а
О, ні! О, ні, мій рицарю, не бійся...
Цю свічку я — побачиш — донесу.
Чи можу я не донести її,
Коли вона життя мого Івана!
Що кажеш ти? Чи є ж такая сила,
Щоб свічку цю у мене загасила?
З моїм життям, з моїм життям хіба!

Кезгайло мовчки приладжує її свічку в ліхтарі, потім закутує її кирею.

В о є в о д а
Ось бачиш, мій Кезгайле маловірний,
Ця дівчина сміливіша за тебе.
М е л а н к а
Прощай, мій пане... дякую тобі.

Виходить. Кезгайло хапає свою кирею і біжить до дверей.

Воєвода

Назад, Кезгайле!..

Кезгайло

(виймає меч).

З нею я піду!

Воєвода

Ні кроку далі! Зупиніть його!

Рицарі виймають мечі й заступають Кезгайлові дорогу.

Чи п'яний ти, чи присягу забув?

Кезгайло вергає меч на землю.

Кезгайло

Так, я забув, що драб я, а не рицар...

Воєвода

Авжеж п'яний... Замкніть його на вежі,
Аж поки хміль рицарський не пройде.

Кезгайла виводять.

Тепер нехай турботи всі мовчать —
Панове, знов до кубків і дівчат!

Рицарі

Хай буря бушує, хай кубки дзвенять —
Цілуймо, цілуймо, цілуймо дівчат!

Завіса.

ДІЯ П'ЯТА

Недалеко від Магістратського майдану на Подолі. Вузькі криві вулиці.

Ліворуч на першому плані ганок Воскресенської церкви. Темна й буряна осіння ніч.

I

Кілька міщан і ремісників крадькома збираються купками в темряві.
— Хто тут?
— Свої...
— Це ти, Передерію?
— Ну й хвища, хай її!
— Ну, що ти чув?
— Це ковалі? — Вони.— Хто бачив Чопа?
— У Пріськи він — забрала до себе...
— Живий?
— Живий. Нехай тепер шукають...
— А Свічка де?
— Гнобителі... Кати!
— Чи був хто в замку?
— В замок не пускають.
І замкнуті всі брами цілий день.
І Магістрат замкнуто... Варта скрізь.
— Мене самого мало не схопили...
-— Балабуху схопили...
— І Шпака.
— Та доки ж нам терпіти цю наругу!
— Товариші — нещастя... Свічку вже
Засуджено на горло...
— Де ти чув?
— Коляндра чув.
Невже ж ми це допустим!
— Й Меланка зникла. Мабуть, і її
Проклятії схопили душогуби.
П е р е д е р і й
Невже ж ми це, товариші-брати,
Невже ж ми це допустим, щоб його,

Щоб кращого у нас згубили брата?
Коли скарають Свічку, то яка ж
На нас паде неслава і ганьба!
В с і
Цього не буде! Краще всі тоді
Загинемо, а Свічки не дамо!
К а п у с т а
І де ж воно це видано таке,
Щоб за весілля страчувать людей...
Нащо вже був немилосердий рицар
Мартин Гаштольд... запеклая душа,
Людей карав... А щоб весілля — ні,
З весілля він нікого не хапав...
Мелася... люба.... свічечка ясна...
Недовго ж нам світила ти, жаданко...
Згасили радість нашу і твою...
В с і
Товариші! На визвіл! Не дамо,
Щоб сором наші голови укрив!

Підходить Чіп — голова йому зав'язана, в руках величезна дубина. За ним Пріся.

Ч і п
Кого лупить? Кажіть — кого товкти?
В с і
Чіп! Чіп прийшов!
Та тихше-бо, дурний.
Ч і п
Ну, то ходім! Чого ж ви тут ждете?
До зброї всі! Трощіть катів проклятих!
На визвіл Свічки! В замок всі гуртом!
П р і с я
(чіпляється за його руку).
Василечку! Мій любий! Схаменись!

Тебе ж шукають... в тебе ж голова
Поранена...
Ч і п
Це буде їй похмілля!
Товариші! За Свіччине весілля!
В с і
За Свіччине весілля! Хай його
Навік запам'ятають душогуби! —
Товариші! Дозір! Дозір іде!

З-за рогу виходить загін жовнірів із смолоскипами.

П е р е д е р і й
Товариші, всі тихо по хатах,
Хай кожен цех напоготові буде
На перший поклик линути на бій.
В с і
(тихо).
Ніхто не спать!
Чекати гасла!
Ч і п
А гаслом буде "Свіччине весілля".

Дозір підійшов.

О с м н и к
Гей, хто тут є! Всі зараз по хатах!
П р і с я
(відтягає Чопа).
Василечку, Василечку, тікай,
Тебе ж побачать.
Ч і п
От лиха година!
Попався дівці в лапи.
О с м н и к

Розходись! Бо зараз всіх в хурдигу заберу.
В с і
(один одному тихо).
За Свіч-чи-не ве-сіл-ля...
О с м н и к
Розходься!

Юрба зникає в темряві. Жовніри проходять далі.

II

Пусто. Темно. Вітер з завиванням проноситься по вузьких вулицях. Чути кілька тихих далеких ударів дзвона. З лівого боку увіходять Ольшанський і Козеліус.

О л ь ш а н с ь к и й
Та це ж безумство! Свічку відпустить,
Бунтівника одвертого, що завтра ж
На замок ціле місто поведе!
То де ж вона? Її ти бачив?
К о з е л і у с
Ні.
Я стежкою коротшою побіг,
Аби тебе остерегти, мій княже,
Вона ж пішла десь — певно, тим шляхом
І, мабуть, тут повинна десь пройти.
О л ь ш а н с ь к и й
Вона одна?
К о з е л і ус
Одна. Дивись, якраз
Сама летить в твої голубка руки.
О л ь ш а н с ь к и й
Так, так. її візьму я... тільки як?
Не хочу гвалтом я її здобути...
К о з е л і у с

Ти можеш так зробити, щоб вона
Сама тобі любов'ю заплатила.
Адже ж указ підписано — ось він,
І Свічку маєш право ти скарати.
Візьми катів — і як вона прийде,
Примусь її, сама щоб вибирала:
Любов — чи смерть.
О л ь ш а н с ь к и й
Диявол!
К о з е л і у с
Твій слуга.
Лиш не забудь мене в своїх молитвах,
О л ь ш а н с ь к и й
Гаразд — ходім. Якщо її візьму,
Тебе всього я золотом засиплю,
О дівчино чудова, не кляни,
Що мушу злом тебе я добувати...
Коли ж нема такої в світі плати,
Щоб я не дав за тебе сатані.

Виходять.

III

З лівого боку входять двоє підпилих ченців у скуфейках — Симеон та Фока.

Фока
Ну й крутить же — бодай його крутило!
Чи довго ж ти водитимеш мене?
С и м е о н
Ой, у полі метелиця,
Чому монах не жениться?
Нащо мені женитися,
Буду і так живитися...

Ф о к а
Та де ж вона, блудниця та, живе?
С и м е о н
Та я ж казав, отутечки за рогом.
Ф о к а
Та брешеш ти, ми двадцять тих рогів
Проходили, а жодної немає.
С и м е о н
О маловірний! Я ж у неї був
І в сіцевих многажди обретахся.
Яка ж смачна! А губи, яко мед!
А пишна та гаряча, як пампушка.
Коли б її ти прелесті узрєл,
То духом би і плотію воспрянул.
Ф о к а
Та де ж вона, прелесниця сія?
С и м е о н
Отутечки — тепер вже недалеко.
В завулку, де шинок, за кушніром.
Не в кушніра, а проти — у дворі.
Отут і єсть Капернаум сей злачний,
Іде же аз многажди согрєших.
Ф о к а
Ну, то ходім, бодай тебе крутило,
В Капернаум, до того кушніра.
С и м е о н
Не в кушніра, кажу тобі, а проти.
Ф о к а
Чи в кушніра, чи проти — все їдно,
Аби пустила під рядно.

Виходять хитаючись праворуч.

IV

З глибини виходить Меланка зі свічкою в ліхтарі, яку вона захищає

киреєю. Кирея й чудове вбрання заляпані болотом, подерті, руки подряпані в кров. Але свічка горить.

М е л а н к а

Вже сил нема... Але вже, мабуть, близько.
О, тільки б сили стало донести...
О, тільки б тут не впасти на дорозі,
Як падала на тій слизькій горі...
Не чую ніг... Лице горить од вітру,
Тремтять коліна... руки всі в крові
І змерзли... і не держать ліхтаря...
О боже ж мій, знов хвища налетіла,
Згасає вогник... гасне вогник мій...
І захисту... і захисту немає...

(Майже падає на церковні сходи ліворуч, прикриваюча всім тілом ліхтар).

О, не гаси, о, не гаси, благаю,
О вітре любий, мого ліхтаря!
Ти ж вільний... цілий світ перед тобою,
Лети мерщій на поле, до Дніпра.
Мене ж не муч, нещасну, — пожалій
Хоч ти мене, о вітре, вітре мій!

(Плаче. Підводиться хитаючись і робить кілька кроків).

Здається, тихше... змилосердивсь... зник...
О, тільки б тут ніхто не зачепив...
О боже... хтось іде.

Тікає. З лівого боку виходить новий дозір із смолоскипами і осмником на чолі.
Жовніри заступають їй дорогу.

О с м н и к

Стій! Хто іде?
Ще з ліхтарем? Куди це ти ідеш?
Не знаєш, що ходить тепер не вільно?
Беріть її!

М е л а н к а

Ні, ні! Що кажеш ти?
Мене не можна затримать — не можна,
В мене наказ од пана воєводи,
І цей ліхтар — ти бачиш — я його
До Порубу повинна донести —
До Порубу, щоб визволить людину —
Його ж скарають — чуєш ти? — і я
Тут гаяти не можу і хвилини.
Ось цей наказ.

О с м н и к

Немає нам часу.
Ходім до замку — писар розбере.

М е л а н к а

Ти збожеволів! Я... до замку знов?
По тій горі! Ні, ні, смієшся ти.
Тобі ж кажу, не маю я хвилини,
Його скарають.

О с м н и к

Заберіть її!

Жовніри беруть Меланку за плечі, вона виривається.

М е л а н к а

О, змилуйся! Якби ти тільки знав,
Де я була. Яку терпіла муку...
Коли з гори несла оцей ліхтар,
О, подивись... в багні, в крові всі руки.
Промокла вся, замерзла... скільки раз
Зривалася і падала я з кручі,

І в розпачі, щоб вогник не погас,
Чіплялася за терен я колючий...
Підводилась... і знову йшла і йшла,
Не чула ніг, не бачила дороги,
Ні диких псів, що кидались під ноги,
Ні бурі, що лице моє сікла!
Не чула я, не бачила нічого,
Бо іншої не відала мети —
Як вогник цей незгасним донести.
І донесла... Ти ж бачиш, він горить.
Не згаснув він, мій огник неоцінний,
Хай блимає він ледве, хай тремтить,
Але живий — і не мені одній
Засвітить він в нещасну цю годину...
Невже ж у тебе стільки зла,
Щоби віднять у мене те єдине,
Що я крізь терн і бурю пронесла!
О с м н и к
Говориш добре, дівчино, — проте
Нема часу з тобою розмовляти,
Ходім до замку.
М е л а н к а
(зриває з шиї намисто з дукатами).
Бачиш ці дукати,
Намисто це чудове, дороге —
Візьми його і відпусти, благаю,
О, відпусти, благаю, ти мене!
О с м н и к
(бере намисто).
Хай буде так! Іди! Рушаймо далі!
М е л а н к а
О, дякую.
(Дозір проходить).
Тепер мерщій, мерщій!
О, тільки б знов ніхто не зачепив.

V

З правого боку вертаються Симеон і Фока.

Ф о к а

А щоб тебе з таким Капернаумом!
Замість дівчат дрючком по голові.

С и м е о н

На біса ж ти поліз до кушніра?
О йолопе! Не в кушніра, а проти.

Ф о к а

Чи ти здурів! Ти ж сам туди поліз.

С и м е о н

Та ну тебе... Стривай. Знайшли! Вона!
(Біжить до Меланки й хапає її за кирею).
Є дівчина! Та ще яка красуня.
Ще з ліхтарем. Якраз з Капернаума!
Ну, то веди ж скоріше нас до себе,
В Капернаум солодкої утіхи.

Ф о к а

(обіймає її з другого боку).
А поки що — сладчайше поцілуй.

М е л а н к а

(відштовхує Фоку).
Геть, блудники, ледаща довгополі!
Не сором вам чіплятись до дівчат?

Штовхає Симеона, той падає, сама тікає в глибину.

Ф о к а

Оце тобі Капернаум солодкий!

С и м е о н

Єго же й ти, здається, воспрія?

Ф о к а

Ну й халепа! Невже на цілий Київ

Не залишилось жодної повії?
Чи бурею куди їх занесло?
С и м е о н
Стривай, я здумав. Ось в чому причина!
Не в кушніра, а в бондаря вона —
Ходім мерщій. Тепер я пам'ятаю.

Тягне його знову праворуч.

Ф о к а
Е, ні, стривай. Це зовсім інша річ.
У кушніра, бач, легкий причандал,
І то макітри наші постраждали.
А в бондаря залізне все: струги,
Уторники 1 якісь там, молотки,
Як дасть раза — то вже амінь, не встанеш.

1 Уторники — інструменти для виготовлення уторів — жолобів на краях бочки, в які вставляють дно.

С и м е о н
О маловірний! Та навіщо ж він
Даватиме? То ж бондар — не кушнір.
Ходім мерщій.
Ф о к а
Е, ні, стривай, коли ж
У бондаря... такі, бач, молотки...

Виходять обоє.

VI

М е л а н к а
(вертається).

Пропало все — погаснув мій ліхтар...
І що ж тепер... і що ж тепер робити...
Кого благать... кого? Одна вночі,
Беззахисна, безсила, безпорадна...
Розчавлена надсильним тягарем...

(Сідає на церковних сходах і плаче).

О боже мій! За що даремну муку
На мене ти, нещасную, поклав?
За що ж мене довів ти до розпуки,
Навіщо путь тернисту я пройшла!
Чи для того ж в борні я знемагала,
Чи для того мій огник берегла,
Щоб він загас, а я отут упала
І втратила надію всю мою...
Нема в тобі ні правди, ні жалю...
(Завмерла в безвихідній тузі).

З глибини виходить якийсь поважний, гладкий городянин у довгому сукняному кожусі з засвіченим ліхтарем у руці.

М е л а н к а
(придивляється).
О боже мій... Невже... невже вогонь...
Невже вогонь мені ти посилаєш...
Так... так... ліхтар...
(Підводиться).
О, тільки б не дозір...
Ні, ні... це так...
(Метнулася назустріч).
Добривечір, мій пане!
Дозволь огню у тебе попрохать.
Спізнилась я і заблудила трошки.

Городянин спиняється і, піднявши вгору ліхтар, дивиться суворо на Меланку.

Г о р о д я н и н

Геть, одчепись, лахудро безсоромна!
Як смієш ти до чесних громадян
На вулиці зухвало так чіплятись!
Іще вогню їй треба! Подивись
Попереду, до чого ти подібна.
По всіх ярах качалася в багні.
Геть, проклята!
(Замахується ціпком).
Бо так тебе огрію,
Що без огню в болото полетиш.

Проходить. Меланка з жахом кидається в свій куток і ревно плаче.

М е л а н к а

Ще не кінець... Ще, мабуть, не до дна
Свою весільну випила я чару...
(Застигла в німій розпуці).

VII

З глибини виходить хмурий Козека, що веде до кляштора закутану в хутряну кирею Гільду. Позаду слуга несе ліхтар.

Г і л ь д а

Далеко ще? Чи скоро той Конвент?
Ти, мабуть, сам дороги тут не знаєш.
К о з е к а
То не моя причина, що вночі
Проїхати не можна в цих завулках
І коні там загрузнули в багні.

Тепер вже близько.
Г і л ь д а
Тихше. Постривай.
Хтось плаче тут... чи жінка... чи дитина.
Здається, тут... Дай світло — посвіти.
(Схиляється над Меланкою).
Якась нещасна...
(Доторкується до її плеча).
Слухай-но. Хто ти?
Чого ти тут, сердешна, притулилась?

Меланка опам'яталася й дивиться на неї нетямущим поглядом, не підводячись, проте, з місця.

М е л а н к а
О, не жени... О, не жени, благаю.
Мене весь час тут мучили... кляли,
Знесилена, здрімалась я... на мить,
Бо згаснула... бо згаснула надія...
Гіл ьд а
О дівчина нещасна!
К о з е к а
Це ж вона!
Це ж Свіччина Меланка!

Меланка отямилася, зривається на ноги.

М е л а н к а
Боже ж мій!
В тебе є світло! Дай мені, благаю,
О, засвіти, благаю, мій ліхтар!
Мерщій, мерщій! Ти ж бачиш, ось наказ:
Коли я свічку в Поруб донесу,
Тоді його я визволю од смерті...
Він був погас. Але воскресла знов,

Воскресла знов тепер моя надія.
Г і л ь д а
(що прочитала тим часом наказ).
Біднятчко! Дитинко ж моя люба!
Яку ж ти муку мусила знести.
(Бере в неї ліхтар і запалює з свого).
Ну, то неси ж, неси мерщій свій огник
І цей наказ, щоб визволить його.
Неси мерщій!
(Цілує її).
Ні, ні! Я так не можу,
Тебе не можу так я залишить.
Тебе ще скривдять... Разом всі підем,
Щоб не було якого ошуканства.
М е л а н к а
(бере наказ і ліхтар).
О дякую, о дякую тобі.
Г і л ь д а
Ходім мерщій!
К о з е к а
(втручається).
Ба ні. Цього не можна.
Г і л ь д а
Як смієш ти!
К о з е к а
Тебе повинен я
До кляштора негайно одвести
І схибити ні кроку не дозволю.
Г і л ь д а
Та це ж недовго.
К о з е к а
Навіть і на мить.
Г і л ь д а
Її ж там скривдять!
К о з е к а

Не моє то діло.
Не гайся, бо насильно відведу.
Г і л ь д а
І справді... раз у раз я забуваю,
Що я сама не більше — як раба...
Ну, то іди ж — прощай, моя сердешна.
(Знову цілує Мелаику).
Нехай тебе хтось дужчий захистить.
М е л а н ка
Намучена і скривджена од всіх —
Повік твоєї ласки не забуду.

Виходить ліворуч.

Г і л ь д а
І знову він... Яка химерна доля
З цим зброярем мій шлях переплела...
Ну, що ж... Веди... без щастя, без любові
До кляштора нарешті я дійшла...
Любов? Її згасила... бо не смію
Своїм огнем ту свічку запалить,
Що іншою любовію горить...
І в кляшторі замкну мою надію...

Виходять всі троє праворуч.

VIII

Через якусь хвилину з лівого боку вбігає сполохана Меланка.

М е л а н к а
Куди ж тепер... Там він. Там він, цей князь.
Сюди іде... він кинувся за мною.

О, краще смерть, ніж стрінутися з ним!..
Куди ж сховатись?..

Біжить до церкви й притуляється грудьми до дверей, ховаючи ліхтар і своє обличчя.

Тут... отут в кутку...
О, заступи мене, святая діво!

В ту ж мигь вбігає Ольшанський.

О л ь ш а н с ь к и й
Сюди вогню! Світіть в усі кутки!

Увіходить ціла процесія: четверо жовнірів із смолоскипами, Козеліус із пергаментом у руці, двоє катів в червоному вбранні, з мотузками, молотками та якимись кліщами.

О л ь ш а н с ь к и й
(вихоплює смолоскип у жовніра і починає оглядати всі кутки).
А, ось де ти, голубко, притаїлась!
(Повертає смолоскип жовнірові і підходить до Меланки).
Ну, то чого ж, чого ж ти так тремтиш,
Чого злякалась, пташко полохлива?
Тобі я зла не мислю... лиш мене
Послухай ти...
(Бере її руку).
Навіщо тут вночі
Блукаєш ти, дитино нерозумна?
Ходім в мої палати, я тебе
Зогрію, заспокою.
М е л а н к а
Одійди!
Не смієш ти затримувать мене!

В мене наказ і пропуск воєводи!
(Вивертається),
Він наказав, щоб Свічку зараз...
(Бачить катів і кричить вражена).
А!
(Біжить на вулицю і зараз же вертається до Ольшанського, вже сама хапаючи його за руку).
Хто це такі! Куди ти з ними йшов?
Не смієш ти! Ні! ні! Скажи, що ні!
В мене ж наказ — помилування Свічці —
І цей вогонь, дивись, я донесла.
Чого ж мовчиш? Чого мовчиш!
О л ь ш а н с ь к и й
Сама,
Сама мене ти слухать не хотіла...
Спізнилась ти з помилуванням!
М е л а н к а
Ні!
О л ь ш а н с ь к и й
І Свічку я скарати зараз мушу.
М е л а н к а
Неправда це! Брехня! Не властен ти
Накази воєводині ламать.
Злочинство це. Я зараз побіжу
До замку знов. Я зараз.
О л ь ш а н с ь к и й
(до жовнірів).
Гей! Рушай!
Негайно все до страти наготовить.

Жовніри, кати й Козеліус рушають ліворуч.

М е л а н к а
(ставить ліхтар і в розпачі біжить за ними).
Стривайте! Стійте! Помилився князь...

(Кидається до Ольшанського).
О, не жартуй так люто — накажи,
Щоб зараз же... ти ж бачиш... ось наказ.
О л ь ш а н с ь к и й
Рушай вперед! Я зараз сам прийду.

Процесія виходить ліворуч.

М е л а н к а
Ходім мерщій, ти ж бачиш, ось наказ...
І свічка ось... ти, може, не читав...
Тепер ти бачиш... Випусти ж, благаю,
Жаданого, єдиного мого.
О л ь ш а н с ь к и й
Безумная! Невже не розумієш,
Що й Свічку я для того захопив,
Щоб за нього купити те єдине,
Без чого жить не можу я... тебе!
Ага! Тремтиш? Нарешті зрозуміла!
М е л а н к а
(відсахнулась).
Не вірю я! Не вірю, щоб таку
Безбожную ти ціну захотів.
О, змилуйся! Невже не досить муки,
Не досить мук сьогодні я знесла?
О, пожалій!
О л ь ш а н с ь к и й
Не пожалію — ні.
Я гину сам — нема такої плати,
Щоб я не дав за тебе сатані.
А ти свою щось дуже ціниш муку.
Не мука це, коли об дикий терен
Подерла ти весільний свій убір
Або в багні задрипала його —
Не мука це. Ти серце пошматуй

Об колючки.
М е л а н к а
(ламає руки).
О, як пошматувала...
О л ь ш а н с ь к и й
Дівочу честь за милого життя
Не пожалій в болоті закалять!
Ага, тремтиш!
М е л а н к а
(падає навколішки).
О, змилуйся, благаю!
О л ь ш а н с ь к и й
Даремно все. Мовчить моя душа,
А в пристрасті немає милосердя.
Рішай мерщій. За хвилю буде пізно.
Якщо зі мною зараз не підеш;
Клянусь тобі — зорі він не побачить.

Хутко йде ліворуч.

М е л а н к а
О, постривай!
(Ламає руки).
О боже, що ж робити!
Туди на глум... на сором... То невже ж
І вище хмар нема святої правди?
(Ревно плаче, впавши на землю).
О л ь ш а н с ь к й й
(з кінця вулиці).
В останній раз питаю — чи підеш?
Вже стукає сокира, що цвяхи
Останні на помості забиває.
М е л а н к а
(зривається на ноги).
Ні, ні, стривай!

(Хапає ліхтар).
О л ь ш а н с ь к и й
Сурмить труба.
М е л а н к а
Я йду!

З диким криком пустилася за Ольшанським. Обоє зникають ліворуч.

IX

З правого боку вертаються ті самі ченці, що знайшли-таки свою дівчину. Тримаючи її з обох боків під руки, приятелі йдуть собі в доброму гуморі, наспівуючи й хитаючись.

Обретохом убо сіце
Оний злачний вертоград,
І появше там дєвіцу,
Суньмо весело назад.
Тщетно оную шукали
В кушніра ми во дворі —
Лиш макітри постраждали,
Суть-бо злобні кушніри.
А в мене одна пошана,
Що рибалки, що кравці,-
В кушніра не ночувала,
Встану, мабуть, у ченців.
Нинє убо побєдіхом,
Нечестивих кушнірів,
І з дєвіцею утіха
Буде нам в монастирі.
Веселітеся, монасі,
Слався оний вертоград!
Ми до пляшки дуже ласі,
Паче ласі до дівчат.

Проходять, співаючи, ліворуч. Пісня затихає десь далеко.

X

Тихо. Темно. Буря неначе вщухла. Раптом чути уривчасте бамкання: б'ють на сполох. Шум тривоги. З глибини вибігло з киями в руках кілька городян і шаснуло в завулок праворуч. Тривога зростає й ширяться. Озброєні мечами, списами й просто киями люди вискакують із хат, вибігають з усіх боків. В декого смолоскипи. Лунає гасло повстання: "За Свіччине весілля".

Г о р о д я н и
(перекидаються на бігу уривчастими викликами).
— Сюди, брати! За Свіччине весілля!
— Гей, ковалі! Шевці, до кушнірів!
— Всі на майдан. Вже повели на страту!
— Товариші! Вже Свічку повели!
— Гвалтівники! Гнобителі прокляті!
— Всі на майдан! Кияни, до київ!
— За Свіччине весілля! Бий катів!
— Трощити всіх!
— Запалюйте хурдигу!

З'являється Чіп з величезним молотом у руці.

Ч і п
За мною, цехи! Кожум'яка йде!
За Свіччине весілля! До київ!

Увіходить Передерій, тримаючись за якогось хлопця.

П е р е д е р і й
Товариші! Товариші-брати!
На приступ всі! Запалюйте хурдигу!

На визвіл Свічці! Перший хай загін
Іде туди — хурдигу розбивать,
А решта всі до замку, щоб сюди
За всяку ціну драбів не пустить.
На Кожум'яцьку браму — всамперед.
А інші хай на Боричевім взвозі
Та на Хрещатій стежці стережуть.
Веди мене мерщій на Житній торг.
(Виходить ліворуч).
Г о ро д я н и
-— Всі на майдан! Хурдигу розбивать!
— А ми туди! На Кожум'яцьку браму!
— Рибалки на Хрещатик! А кравці
На Боричеву стежку! До київ!
— За Свіччине весілля! Бий катів!

Юрба сипонула в різні боки — ліворуч і в глибину. Кілька жовнірів вбігає з глибини. Ремісники кидаються наперeріз і затримують. Бійка.

Ж о в н і р и
Геть, зрадники! Бунтівники прокляті!
Шевці смердючі! Шевськая смола!
Г о р о д я н и
А, ось де ви, попихачі литовські!
Пекельні драби! Гицелі! Кати!
Ж о в н і р и
Ще бунтувать, голото навісна!
Г о р о д я н и
Трощіть катів! Лупцюйте шкуролупів!
Нищіть усе катівське їх кубло!

З лівого боку чути галас, часті постріли. Раптом ліворуч здіймається заграва, що освітлює всю сцену червоним світлом.

Г о р о д я н и
(тріумфуючи).
— Ага! Горить! Горить кубло катівське!
— Тремтіть тепер, гвалтівники прокляті!
— Не до смаку! Ага — не до вподоби!
— Ану-бо ще! Ще раз! Ану іще!
— Згадаєте ви Свіччине весілля!

Жовніри тікають — кілька падає.

Х т о с ь
(вбігає).
Одбили Свічку! Наша перемога!
І сам тепер він б'ється на чолі.
Тюрма горить. Палац князівський теж.
В с і
Одбили Свічку! Слава! Всі за ним!

XI

З лівого боку вбігає з мечем у руці Свічка. Всі в захваті оточують і вітають його.

Здоров був. Свічко! Слава Свічці!
Нехай живе наш Свічка! Хай живе!
С в і ч к а
Спасибі ж вам, товариші-брати.
Я вашої любові не забуду-
Кажіть мерщій, кажіть-бо, де вона?
Невже її, невже ніхто не бачив?

Увіходить Передерій.

П е р е д е р і й

Веди мерщій. Де ж Свічка? Свічка де?

Свічка підходить і цілує його.

А я тебе шукаю скрізь... Меланка...

С в і ч к а

Ну, то кажи ж, що з нею, де вона?

П е р е д е р і й

Злочинство! Бачив хтось, як каштелян
Її тягнув до себе.

С в і ч к а

О, прокляття!
Цього боявсь я тільки. То невже ж
Ніхто із вас не міг її доглянуть!
Я ж вас благав! Нащо мені життя,
Коли її єдиної не буде! На визвіл всі!
За мною! Постривай...
Хай тільки попадеться він мені...
Спалю живцем. На клоччя пошматую!
За мною всі! Якщо мою Меланку
Не вирвете ви з рук гвалтівника,
Не брат я вам тоді і не товариш.
На приступ всі!

В с і

До помсти! За Меланку!

Свічка та інші кидаються ліворуч.

XII

Але в цю мить звідси, з цієї вулиці, вибігає кілька городян.

В т і к а ч і

Рятуйте! Драби в замку! Каштелян!
І рицарі в залізі. Б'ють!

С в і ч к а

(кидається напереріз).

Назад!
Ні кроку далі, зрадники! Невже
Опудал ви залізних полякались?
Вперед на бій!

І н ш і

За Свіччине весілля!

Вибігає кілька жовнірів, що тиснуть городян, які відступають з боєм. Попереду Пирхайло, що б'ється з Чопом, і Ольшанський, що наступає на якихось двох ковалів. Один з ковалів падає.

О л ь ш а н с ь к и й

А, будете, бунтівники прокляті!
Крамольники смердючі! А, це ти,
Безумців зрячих проводир сліпий!
Вражає Передерія, той падає.

П е р е д е р і й

Товариші... брати... яке ж це щастя,
Що довелось за Київ... і мені...
Убогому каліці... чесно... вмерти...
Невже ж... Невже ж це правда?
Бачу я, І в смертний час мої одкрились очі.
Я бачу всіх. Товариші... брати...
В останній бій! За світло і за волю!
Тебе я бачу... Київ... рідний... мій...

Вмирає.

С в і ч к а

(неначе тигр, кидається на Ольшанського).

Товариші! За смерть Передерія!
До помсти всі! Облиште лиш мені
Гадюку цю вельможну розчавить.
Так ось яка князівськая одвага —
Ти на сліпих хоробрий та дівчат!

Б'ються на мечах.

О л ь ш а н с ь к и й
(відступає потроху до церковних сходів).
Ага, це ти, недобитку катівський.
С в і ч к а
Своє держу я слово, і палац
Твій запалю на честь свого весілля.
О л ь ш а н с ь к и й
Яке ж весілля це без молодої?
Спізнився ти... Палац уже горить...
І там вона.

Остаточно розлючений Свічка вибиває в нього меч і припирає до церковних дверей.

С в і ч к а
То будь же проклят ти!
(Приставляє меч йому до горла).
Куди її ти заподів? Кажи!

Тим часом Чіп та інші знову напосіли на ворогів і відтиснули їх ліворуч за церкву.

Ч і п
За Свіччине весілля! Го-го-го!
Трощіть панів, руйнуйте кодло їхнє!

На сцені тільки Свічка й Ольшанський.

С в і ч к а

Куди її ти заподів, проклятий?

О л ь ш а н с ь к и й

Шукай тепер!

С в і ч к а

Живцем тебе спалю, Здеру з живого шкуру! Де вона?

О л ь ш а н с ь к и й

Шукай тепер, її живцем ти спалиш,
Бо я її в палаці там замкнув.

С в і ч к а

Диявол! Брешеш!

О л ь ш а н с ь к и й

Ха-ха-ха! Спізнився.
Даремно ти шукаєш молоду —
За тебе я вінок її розвив.

С в і ч к а

Так подавись цим наклепом пекельним!
(Убиває його).
Її вінка хоч би й торкнувся ти,
А чистоти його не заплямуєш.
То де ж вона?.. Шукать її мерщій.
(Поривається ліворуч).

Але в цю мить Чіп, Капуста та інші вносять на ношах непритомну Меланку. Ліва рука безживно звисла, праву вона притисла до грудей і держить в ній свічку й наказ. Шлюбний її убір подертий і заплямований, коси розпущені й звислі, на лиці кров.

С в і ч к а

Меласю, люба! Ластівко сердешна!
Сюди мерщій! Де ви її... Де ви її знайшли?
Єдина, люба! Вона в крові!

Ноші становлять посередині кону.

Ч і п

Ми скрізь її шукали,
Палац горів... Замкнув її той кат...
І вже з пожежі ледве врятували —
Та, мабуть, пізно. Сволоком якимсь
По голові небогу зачепило.

С в і ч к а

Ні, ні, брехня! Не вірю, щоб її...
Не вірю, щоб її я не побачив
І голосу голубки не почув.
О, подивись, о, подивись, благаю.
(Цілує її руки).
Твій милий тут... за кого стільки мук
Ти, дівчино нещасна, прийняла...
Води, мерщій! Несіть води мерщій!

К а п у с т а

Дивись... дивись, неначе ворухнулась.

Меланка розплющує очі.

С в і ч к а

Меласю! Рідна!

М е л а н к а

Любий! Ти живий?..
О любий мій!.. Яка ж... тепер... я рада...

С в і ч к а

Голубонько! Голубонько моя!

М е л а н к а

Тебе з тюрми... хотіла врятувати...
Пішла до них... він обіцяв мені...
Дивись... наказ... як свічку донесу...
Я донесла... А тут мене схопив...
Той каштелян...

С в і ч к а

Яка ж пекельна мука!
Утішся. Вбив я кривдника твого.
М е л а н к а
Ні, ні. Не бійся... він мене... не скривдив.
Боролась я...
С в і ч к а
Дитиночко моя!
М е л а н к а
Твоя навік... Коханий... любий... мій...
Всю ніч тебе... шукала... а тепер...
З тобою знов... на нашому... весіллі...
Свою Меласю... поцілуй... прощай...
І свічку цю... що я тобі...

Вмирає.

С в і ч к а
Меласю! Рідна! Зіронько моя!
Не покидай! Не покидай мене!
Не дише, вмерла... О, яка ж це мука!
(Ридає, схилившись на її ноги).
Навіщо ж я?.. Навіщо ж я живий?..
(Підводиться, бере в руки її голову. Тихо, з глибоким сумом, ніжно).
Заснула ти... А на устах твоїх
Така усмішка жалісна... і тиха...
І слізонька застигла на очах...
(Цілує її).
Біднятоčко... голубонько бездольна...
Яку ж ти муку мусила знести.
Коли пила свою весільну чару,
Для милого наділа цей убір
І свічку цю вінчальну засвітила...
І ось в крові, в багні весільна сукня,
І згасла свічка, як твоє життя.
(По хвилі мовчання вже з запалом).

Та не сумуй! Немарно ти терпіла
І свічку цю немарне берегла.
На честь твою, моя голубко мила,
На честь тих мук, що ти перемогла,
Ми знов її засвітим, як на свято,
На помсту та на волю з тих огнів,
Що на своїх гнобителів проклятих
Сьогодні гнів народний запалив.
(Бере з рук Меланчиних свічку й запалює від смолоскипа).
Умерла ти... і твій убір чудовий
В крові й багні, як прапор на війні.
Та живі ми! До помсти, до будови
Нам не потрібні шати осяйні.
Кіптявою укриті ми і потом,
В буденних свитах кинемось на бій,
А переможем — знову до роботи...
І ось тоді засвітим огник твій.
І свічка ця, що ти життям купила,
Крізь дикий терн та бурю пронесла,
Що ми огнем повстання запалили,
Хай світить нам привітна і ясна.
Прощай, голубко!
(Ніжно цілує її в уста).
А тепер на приступ!
До помсти всі! До волі! До борні
На честь її по цілому геть місту
Засвітимо весільні ми огні!

Кидається з піднятим мечем у глибину, всі за ним.

Завіса.

1930